

Waar de Schoen Wringt

Kinderarbeid in de Productie
van Leren Merkschoenen

SOMO

Waar de Schoen Wringt

Kinderarbeid in de Productie van Leren Merkschoenen

SOMO, juni 2012

Colofon

Waar de Schoen Wringt

Kinderarbeid in de Productie van Leren Merkschoenen

Juni 2012

In opdracht van: 'Stop Kinderarbeid - School, de beste werkplaats'

Auteurs: Frederike Rijkse, Bart Slob, Sanne van der Wal en Albert ten Kate

Gepubliceerd door:

Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen

Sarphatistraat 30

1018 GL Amsterdam

Nederland

Tel: + 31 (20) 6391291

Fax: +31 (20) 6391321

E-mail: info@somo.nl

Website: www.somo.nl

Gefinancierd door: Hivos en de Landelijke India Werkgroep (LIW)

This document is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial-NoDerivateWorks 3.0 License. To view a copy of this license visit:

<http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0>

Inhoud

1	Oorsprong schoenen Europa en Nederland.....	8
1.1	De grootste producentenlanden wereldwijd	8
1.2	De grootste producentenlanden voor de Europese markt	9
1.3	Schoenenproductie in Europa	11
1.4	De grootste producentenlanden voor de Nederlandse markt	14
2	Ketenbeschrijving: van koe tot schoen	19
2.1	Overzicht van de leren schoenenketen	19
2.2	De productie van en handel in ruwe huiden en leer	20
3	Schoenenproductiebedrijven.....	22
3.1	Westerse schoenenwinkels en groothandels	23
3.2	Actoren en hun invloed in de keten	23
3.3	Controle op arbeidsomstandigheden	24
3.4	Ketenanalyse vanuit financieel oogpunt.....	25
4	Schoenenproductie: arbeidsomstandigheden en milieu	31
4.1	Arbidsomstandigheden.....	31
4.2	Milieu	34
4.3	Overzicht gevonden misstanden	34
5	Kinderarbeid in de leer- en schoenensector	37
5.1	Introductie	37
5.2	Kinderarbeid in de informele sector.....	39
5.3	Kinderarbeid in leerlooierijen.....	40
5.4	Kinderarbeid in schoenenproductie	43
5.5	Zwakke plekken in het proces van controle op kindarbeid	45
5.6	Kinderarbeid in producentenlanden voor de Nederlandse markt.....	46
6	De Nederlandse schoenenmarkt.....	51
6.1	Waar kopen Nederlanders hun schoenen?.....	51
6.2	Schoenenwinkels.....	51
6.3	Groothandelaren/inkoopcombinaties.....	54
7	Veldonderzoek naar de productie van leren schoenen in India	55
7.1	Analyse	60
8	Beleidsonderzoek schoenenbedrijven.....	63

Samenvatting

Dit achtergrondrapport, geschreven door Stichting Onderzoek Multinationale Ondernemingen (SOMO), in opdracht voor de campagne ‘Stop Kinderarbeid – School, de beste werkplaats’, is de weergave van een onderzoek naar kinderarbeid in productieketens van schoenen van internationale merken. Het onderzoek is een combinatie van literatuur- en beleidsonderzoek, met behulp van een enquête onder schoenenbedrijven en veldonderzoek in India, wereldwijd een belangrijk productieland van schoenen.

Nederlanders lopen op leren schoenen die vooral in China, Vietnam, India of Indonesië zijn gemaakt. Een groot aantal Europese producenten laat hun leren schoenen in die landen maken. Voordat een leren schoen in een winkel in Europa ligt, doorloopt deze een lange keten waarbij verschillende actoren in verschillende landen zijn betrokken. Met lange werkdagen, lage lonen en blootstelling aan gevaarlijke chemicaliën zijn de arbeidsomstandigheden in het begin van de keten vaak slecht. Deze keten loopt van de boerderijen waar de runderen worden gehouden en de huiden voor het leer vandaan komen, via de leerlooierijen waar de huiden tot leer worden verwerkt, tot aan de werkplaatsen waar de schoenen worden gemaakt. Meestal vindt dit plaats in ontwikkelings- of andere lage-lonen-landen. Ook is bekend dat in productielanden als Brazilië, China, Vietnam en India kinderen betrokken worden bij de productie van leer en schoenen. Uit het onderzoek, dat is uitgevoerd door SOMO in India, blijkt dat kinderen een rol spelen in de productie van leren schoenen van bekende internationale merken bestemd voor de Europese markt. Het onderzoek in India werd uitgevoerd in de zuidelijke steden Vaniyambadi en Ambur en in het noordelijke Agra, die gerekend worden tot de belangrijkste exportproductiecentra voor schoenen in dit land.

De productie van schoenen is grofweg in te delen in de leerproductie en de schoenenproductie. De leerproductie vindt plaats in leerlooierijen waar de koeienhuiden met chemische processen worden geprepareerd voor verwerking tot leer. Bij het looiproces worden op grote schaal potentieel gevaarlijke chemicaliën gebruikt waaraan arbeiders vaak zonder adequate bescherming worden blootgesteld. Allergieën, huidaandoeningen en problemen met de luchtwegen zijn dan ook veelvoorkomende problemen. Het komt voor dat grote looierijen een deel van het productieproces uitbesteden aan kleine looierijen. Juist in deze kleinschalige looierijen, waar veiligheidsmaatregelen om gezondheidsschade te voorkomen vaak gebrekkig zijn, worden relatief de meeste kinderen aan het werk gezet. Het is aannemelijk dat er ook bij exportgeoriënteerde bedrijven sprake is van kinderarbeid in de keten, gezien het uitbesteden veelvuldig voorkomt en er een gebrekkige inspectie is van kleine looierijen.

Net als bij het looien van leer wordt in de schoenenproductie ook regelmatig werk uitbesteed. Uit het onderzoek door SOMO in India blijkt dat, net als bij het looien, kinderarbeid juist in deze uitbestedingsketen voorkomt. Dit betreft ook de productie van leren schoenen voor de export. In de productiefase in India kan grofweg een onderscheid gemaakt worden tussen grootschalige fabrieken die veelal direct exporteren, middelgrote fabrieken of werkplaatsen die doorgaans leveren aan grote schoenenbedrijven (exporteurs), en kleinschalige werkplaatsen die eveneens werken voor de grote fabrieken.

Onder kleinschalige werkplaatsen wordt ook de huisnijverheid bij gezinnen thuis geschaard. Bij de productie in gezinsverband wordt een stukloon betaald dat zo laag is dat de volwassen arbeiders te weinig verdienen om van te leven en hun kinderen met regelmaat meewerken om aan een beter gezinsinkomen te komen. Dit geldt ook voor de kleine werkplaatsen waarbij de eigenaar zijn kinderen inzet om de loonkosten voor volwassen werknemers te drukken.

Zo bieden de kleinere werkplaatsen, die zijn bezocht tijdens het veldonderzoek, werk aan gemiddeld drie tot vijf arbeiders, afhankelijk van de hoeveelheid werk. Op deze locaties vindt het fabriceren van bovenkanten en het bevestigen aan de onderkant van de schoen plaats. Daarbij zijn regelmatig kinderen betrokken. Geïnterviewde arbeiders vertelden dat de vaardigheden van generatie op generatie worden overgedragen. Toen zij als kind betrokken raakten bij de productie van schoenen, leerden zij het vak van hun ouders. Ze vertelden dat dit nu nog zo is. De werkplaatsen die werden bezocht tijdens het onderzoek leveren bijna allemaal aan grote exporteurs die op hun beurt weer aan Europese merken leveren. Maar ook in de middelgrote werkplaatsen met 80 tot 100 medewerkers, die in het veldonderzoek werden aangedaan voor dit onderzoek, werd kinderarbeid vastgesteld. Op basis van de bevindingen kan worden vastgesteld dat er voor de productie van leren schoenen voor de Europese markt in India niet zelden gebruik wordt gemaakt van kinderarbeid.

Een van de grootste problemen bij de controle op kinderarbeid wordt veroorzaakt door het feit dat een groot deel van het werk, zowel in de looierijen als in de schoenenproductie, in de informele sector plaatsvindt. In India zijn bij wet arbeidsinspecties toegestaan bij bedrijven die tien of meer werknemers hebben. Kinderarbeid-wetgeving wordt dus bij kleinere bedrijven of werkplaatsen in huis niet gehandhaafd. Bovendien, als inspecties op basis van officiële bedrijfsinformatie van het grootschalige bedrijf plaatsvinden, kan het vóórkomen dat de uitbesteedde activiteiten naar de informele sector niet worden meegenomen in de controle. Een andere factor is de angst voor baanverlies van arbeiders die kinderen laten meewerken in de schoenenproductie, waardoor kinderen of volwassen arbeiders soms niet willen meewerken aan onderzoek. Tijdens het onderzoek zijn er geen aanwijzingen gevonden dat grote exportbedrijven gebruik maken van kinderarbeid. Wel moet geconstateerd worden dat er sinds 2008 geen inspecties vanuit de Indiase overheid in de Vaniyambadi en Ambur regio hebben plaatsgevonden om schoenenbedrijven te controleren op het naleven van de wet tegen kinderarbeid. Er wordt door ingewijden gezegd dat politieke en sociale economische invloed van belanghebbenden in de sector een rol heeft gespeeld bij het uitblijven van nieuwe inspecties.

Kinderarbeid in de schoenenproductie, maar ook in andere sectoren, brengt kinderen in een afhankelijke positie en kan grote fysieke en emotionele schade veroorzaken. Factoren die bijdragen aan kinderarbeid in India zijn: slechte arbeidsvoorwaarden voor volwassenen, het niet uitbetalen van het officiële minimumloon laat staan een 'leefbaar loon' en slechte handhaving van wetten en uitbesteding naar kleine werkplaatsen (wat vervolgens inspecties uitsluit). Ondanks het feit dat er in India nationale wetgeving bestaat die kinderarbeid (gedeeltelijk) verbiedt, blijven er kinderen werkzaam in de schoenenproductie. Uit het onderzoek in India kwam ook naar voren dat er verschillen bestaan in kinderarbeid tussen de verschillende Indiase regio's. In Uttar Pradesh in Noord-India is kinderarbeid meer structureel van aard, mede door het gericht overdragen van schoenmaakvaardigheden van generatie op generatie. In het zuidelijke Tamil Nadu is kinderarbeid meer incidenteel van aard als gevolg van de gevoelde noodzaak om vanwege lage lonen het familie-inkomen aan te vullen. Volgens een voor het veldonderzoek geïnterviewde vakbondsvoorvoerder uit de leerproductensector zal kinderarbeid daar afnemen wanneer

bedrijven tenminste een minimumloon betalen aan arbeiders en zorgen voor betere arbeidsvoorwaarden.

In het najaar van 2011 is beleidsonderzoek uitgevoerd naar 21 bekende en belangrijke schoenenbedrijven die in Nederland schoenen op de markt brengen. Een enquête werd gestuurd naar deze bedrijven in Nederland en andere Europese landen. Het voornaamste doel van het onderzoek was het in kaart brengen van het inkoopbeleid van deze bedrijven gericht op het kinderarbeid- en Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (MVO). Tijdens het onderzoek bleek dat het moeilijk was om contact met deze bedrijven te krijgen. Er was slechts bij enkele bedrijven sprake van een MVO-afdeling en/of een MVO-beleid dat te vinden was op de bedrijfswebsite. Uit de respons is op te maken dat er weinig bereidheid is bij schoenenbedrijven om open te zijn over het inkoopbeleid. Slechts twee van alle benaderde bedrijven, Van Haren (Deichmann groep) en Timberland, reageerden op ons verzoek om de vragen uit de vragenlijst te beantwoorden. Deze twee bedrijven hanteren allebei een specifiek MVO-beleid met daarin aandacht voor kinderarbeid in de keten. Als aanvulling op het door SOMO uitgevoerde onderzoek is er vervolgonderzoek gedaan door Stop Kinderarbeid waarmee de organisatie rond de verschijning van dit rapport zelf naar buiten komt.

Disclaimer

Dit achtergrondrapport is opgesteld door SOMO voor Stop Kinderarbeid (SKA) en is bedoeld om specifieke vragen die de campagne had over de schoenensector en de rol van kinderarbeid hierin te beantwoorden. Het antwoord op al deze verschillende vragen is in dit rapport verwerkt naast de bijbehorende achtergrondinformatie en schets van de belangrijke trends en ontwikkelingen.

Hoewel het rapport dus alleen geschreven is voor SKA kregen SKA en SOMO gaandeweg de wens om het rapport toch ook openbaar te maken. De reden hiervoor waren de wensen van SKA om in haar campagne-activiteiten te kunnen verwijzen naar een document met meer achtergrondinformatie en om de onderzoeksresultaten beschikbaar te maken voor een grotere groep dan alleen de bij de campagne betrokken NGO's.

Om de leesbaarheid van het achtergrondrapport voor dit doel te vergroten zijn daarom alle antwoorden op de onderzoeksvragen zo goed als mogelijk bij-elkaar gebracht op onderwerp en vervolgens zoveel mogelijk logisch ondergebracht in verschillende hoofdstukken. Het resultaat voldoet daarmee echter nog niet volledig aan de standaarden die SOMO zichzelf oplegt voor haar eigen publicaties. Hiervoor was een meer grondige herbewerking nodig geweest waarvoor binnen de opdracht te weinig tijd was.

Introductie

De campagne 'Stop Kinderarbeid - School, de beste werkplaats' (SKA) loopt sinds 2003. De campagne wordt in vier Europese landen gevoerd door de partnerorganisaties in het Alliance2015 netwerk van Europese ontwikkelingsorganisaties. In Nederland is de campagne een gezamenlijk initiatief van Hivos, de Algemene Onderwijsbond (AOB), FNV Mondiaal, ICCO & Kerk in Actie, de Landelijke India Werkgroep (LIW) en Stichting Kinderpostzegels Nederland. SKA werkt samen met steeds meer organisaties wereldwijd en lokale partners in Afrika, Azië en Latijns-Amerika. Hivos coördineert de campagne internationaal.

SKA wil de problematiek van kinderarbeid zichtbaar maken door zich te richten op misstanden in de keten van producten die in het Noorden verkocht worden en in het Zuiden hun herkomst vinden. Daarbij wil SKA burgers, bedrijven en beleidsmakers in Nederland (en daarbuiten) aansporen om zich actief in te zetten tegen kinderarbeid. SKA roept (Nederlandse) burgers op om verantwoord te consumeren, roept (Nederlandse) bedrijven op om maatschappelijk verantwoord te ondernemen, en roept overheden op om beleid te voeren ter bevordering van het uitbannen van kinderarbeid in de productieketen en het bieden van toegang tot formeel dagonderwijs voor alle kinderen tot 15 jaar.

In 2010 heeft SOMO voor Hivos een onderzoek uitgevoerd om meer concrete gegevens te krijgen over een aantal 'kinderarbeid-gevoelige' producten en te komen tot de keuze voor een product om de focus op te leggen in de periode 2011-2015. Op basis van dat onderzoek is besloten dat Hivos zich binnen de campagne in 2012 en 2013 voornamelijk op de schoenensector zal richten.

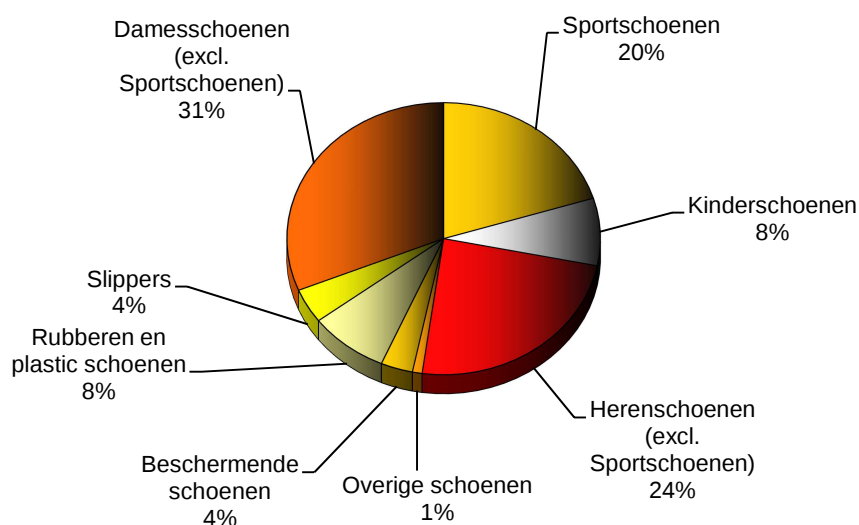
Dit rapport geeft informatie over kinderarbeid in de schoenenproductie, de werking van de productieketens en de betrokkenheid van (Nederlandse) bedrijven. Het onderzoek is bedoeld om SKA aanknopingspunten te bieden voor het eventueel ontwikkelen van een strategisch plan voor zowel een publiekscampagne als activiteiten naar bedrijven en beleidsmakers. Het rapport bestaat uit drie delen: een literatuurstudie (hoofdstuk 1 t/m 6), verslag van veldonderzoek in India (hoofdstuk 7) en uitkomsten van beleidsonderzoek onder schoenenbedrijven (hoofdstuk 8).

1 Oorsprong schoenen Europa en Nederland

1.1 De grootste producentenlanden wereldwijd

Een groot aantal Europese schoenenmerken laat zijn leren schoenen produceren in landen buiten de EU. Volgens een marktstudie uitgevoerd in 2009 maakt China bijna 6 van de 10 schoenen die wereldwijd verkocht worden.¹ In 2009 produceerde het land 7 miljard paar schoenen, wat 58% van de wereldproductie bedroeg. De nummer twee, drie en vier in de wereldproductie waren Vietnam (8%), India (7%) en Brazilië (6%). Samen produceerden deze vier grootste producenten in 2009 ongeveer 80% van alle schoenen wereldwijd. De volgende landen of regio's namen een groot deel van de overige 20% voor hun rekening: Europa (5%, met Italië 2%), Noord-Amerika (3%), Mexico (2%), Indonesië, Thailand en Turkije. Het gaat hierbij om hoeveelheden geproduceerde schoenen (leer en niet-leer) en niet om de waarde van de schoenen. Deze cijfers geven de situatie weer zoals die er in 2009 uitzag, bij gebrek aan geactualiseerd marktonderzoek. Figuur 1 geeft de verhouding van de aantallen productie naar soort schoen weer.

Figuur 1: Verhouding aantallen wereldproductie van schoenen naar soort, 2009²

¹ IBISWorld, "IBISWorld Industry Report, Global Footwear Manufacturing", 4 mei 2010, http://www.just-style.com/store/samples/2010_IBISWorld%20Global%20Style%20Sample%20Industry%20Report.pdf

² ibid

1.2 De grootste producentenlanden voor de Europese markt

Exporteurs naar de Europese lidstaten

Tabel 1 toont op basis van de gegevens uit de handelsstatistiekendatabase van de VN welke landen van *buiten* de 27 Europese lidstaten (EU-27) in waarde het meeste schoeisel (zowel leren als niet-leren en inclusief delen van schoenen) exporteren naar de EU-27. Analyse van de tabel hieronder leert het volgende:

- ❑ De vier grootste exporteurs van buiten de EU naar de EU-27 zijn China, Vietnam, India en Indonesië. China is goed voor bijna de helft van de export naar de EU-27. Samen nemen de vier grootste exporteurs 75% van de export naar de EU-27 voor hun rekening.
- ❑ Van de totale Chinese export van schoenen(delen) gaat 30% naar de EU-27. Voor de andere drie landen onder de vier grootste exporteurs geldt dat meer dan de helft van hun export naar de EU-27 gaat: Vietnam (63%), India (89%) en Indonesië (62%). De EU-27 is dus een zeer belangrijke klant voor deze vier productielanden.
- ❑ Italië importeerde in 2009 het leeuwendeel van de schoenenexport uit landen als Tunesië (66%), Roemenië (44%), Albanië (82%), Bosnië Herzegovina (69%), Bulgarije (68%), en Servië (66%).³ Een deel van deze import voert Italië door. De waarde van deze re-export is niet in de statistieken van UN Comtrade terug te vinden.
- ❑ Europa importeert relatief (ten opzichte van de productie daar) weinig schoenen uit Zuid-, Midden- en Noord-Amerika.
- ❑ Er dient voorzichtig te worden omgesprongen met cijfers van de VN handelsstatistiekendatabase. Zo waren voor Cambodja en Bangladesh geen cijfers voor de totale export te vinden en exporteerde een aantal landen een grotere waarde naar de EU-27 dan de EU-27 importeerde. Niettemin klopt het beeld dat de tabel schetst voor de grotere exporteurs. Cijfers over 2010 zijn tot op heden nog onvoldoende beschikbaar.

³ UN Comtrade, United Nations Commodity Trade Statistics Database (zoals gezien op 22 juli 2011)

Tabel 1: Grootste 20 exporteurs van schoenen en schoenendelen naar de EU-27, in miljarden USD, over 2009, leer en niet-leer.⁴

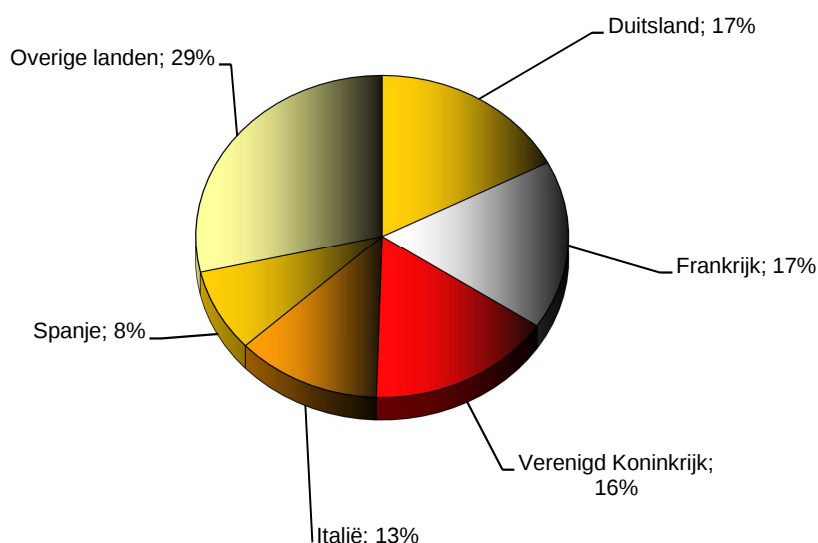
	Land	Export naar EU-27	% van import door EU-27	Totale export land	% export naar EU-27
1	China	8,4	48%	28	30%
2	Vietnam	2,6	15%	4,2	63%
3	India	1,3	7%	1,5	89%
4	Indonesië	1,1	6%	1,7	62%
5	Tunesië	0,6	3%	0,5	113%
6	Brazilië	0,6	3%	1,5	39%
7	Marokko	0,3	2%	0,4	97%
8	Thailand	0,3	2%	0,8	40%
9	Bosnië Herzegovina	0,3	2%	0,2	111%
10	Zwitserland	0,2	1%	0,3	97%
11	Cambodja	0,2	1%	-	-
12	Albanië	0,2	1%	0,2	90%
13	Kroatië	0,2	1%	0,2	94%
14	Servië	0,1	1%	0,2	77%
15	Hong Kong	0,1	1%	4,8	3%
16	Bangladesh	0,1	1%	-	-
17	Turkey	0,1	1%	0,3	40%
18	Macedonië	0,1	1%	0,1	108%
19	USA	0,1	1%	0,9	7%
20	Pakistan	0,1	1%	0,1	50%
	Overige landen	0,5	3%		
Totaal export naar EU-27		17,5	100%		

⁴ UN Comtrade, United Nations Commodity Trade Statistics Database, "export of shoes per country to the EU-27 over 2009, code 64", <http://comtrade.un.org/db/dqBasicQueryResults.aspx?cc=64&px=HS&r=97&y=2009&p=ALL&rg=1&so=9999> zoals gezien op 22 juli 2011)

Schoenenconsumptie in Europa

Europa is de grootste markt voor schoenen. Het continent vertegenwoordigt een derde van de globale marktwaarde. In 2008 bedroeg de Europese consumptie van schoenen 49 miljard euro, wat neerkwam op een gemiddelde uitgave van 100 euro per hoofd van de bevolking, of 4,2 paar schoenen. Vijf landen zorgden samen voor 71% van de totale Europese consumptie, zoals te zien is in de onderstaande figuur. Deze markten waren Duitsland (17%), Frankrijk (17%), het Verenigd Koninkrijk (16%), Italië (12%) en Spanje (8%).⁵

Figuur 2: Cijfers Europese schoenenconsumptie in 2008⁶

1.3 Schoenenproductie in Europa

In 2009 nam Europa 5% van de wereldwijde productie van schoenen voor zijn rekening. Schoenenfabrikanten in Europa domineren nog steeds het dure, hogere toegevoegde waarde segment van de wereldmarkt. Terwijl sommige Oost-Europese regio's zoals Roemenië groeien, hebben de meeste fabrikanten in West- en Zuid-Europa moeite om te concurreren met de import uit Azië.⁷ In 2008 produceerde de Europese Unie 606 miljoen paar schoenen en exporteerde 178 miljoen. De import van de Europese Unie bedroeg 2,4 miljard paar schoenen.⁸

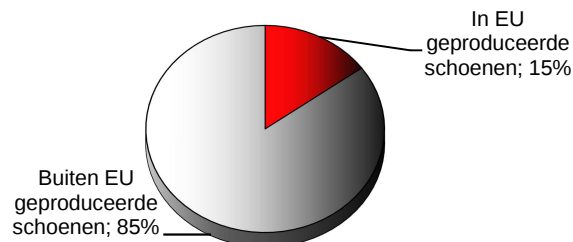
⁵ CBI Market Information Database, "CBI Market Survey: The Footwear market in the EU", mei 2010, pag. 2

⁶ CBI Market Information Database, "CBI Market Survey: The Footwear market in the EU", mei 2010, pag. 2

⁷ IBISWorld, "IBISWorld Industry Report, Global Footwear Manufacturing", 4 mei 2010, http://www.just-style.com/store/samples/2010_IBISWorld%20Global%20Style%20Sample%20Industry%20Report.pdf

⁸ Europese Commissie, Industry and Enterprise, "Statistics on footwear", http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/footwear/files/statistics/footwear_en.pdf

Figuur 3: Consumptie schoenen in de Europese Unie⁹

Italië

Italië was in 2009 de grootste Europese producent met 2% van de wereldwijde productie. Italië is de op één na grootste exporteur van schoeisel in de wereld, en marktleider in de productie van hoog geprijsde schoenen van gerenommeerde ontwerpers en merken. Veel Italiaanse bedrijven hebben hun bedrijfsmodellen en productie naar, productietechnisch gezien, meer gunstige gebieden verplaatst; enkele naar Oost-Europa, anderen naar China en een aantal naar India. Tussen 2004 en 2009 daalde het Italiaanse aandeel in de wereldexport van 16% naar 11%.¹⁰ De Italiaanse productie van schoenen bedroeg 202 miljoen paar in 2010, waarvan 167 miljoen paar voor de export. Het land importeerde 355 miljoen paar en exporteerde 221 miljoen paar.¹¹ De productiewaarde bedroeg 6,8 miljard euro. Meer dan 80% van de schoenen werd in 2010 geëxporteerd naar de EU-27.¹² Dit maakt Italië na China de grootste schoenenproducent voor de Europese markt met een exportwaarde van 9,8 miljard dollar in 2010.¹³

Op veel schoenen staat: "Made in Italy". Het is zeer de vraag of en in welke mate dat wel klopt. Het komt namelijk regelmatig voor dat een groot aantal stappen in het productieproces van de schoen in het buitenland zijn uitgevoerd, en slechts een laatste handeling in Italië heeft plaatsgevonden. In Italië zou een wet worden ingevoerd die nader moest bepalen wanneer de titel 'Made in Italy' gebruikt mag worden. De wet stelt overigens slechts als eis dat een aantal stappen in het productieproces in Italië moet plaatsvinden. De Europese Commissie heeft tot op heden nog geen overeenstemming weten te bereiken over de wet.¹⁴

⁹ Europese Commissie, Industry and Enterprise, "Statistics on footwear", http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/footwear/files/statistics/footwear_en.pdf

¹⁰ IBISWorld, "IBISWorld Industry Report, Global Footwear Manufacturing", 4 mei 2010, http://www.just-style.com/store/samples/2010_IBISWorld%20Global%20Style%20Sample%20Industry%20Report.pdf

¹¹ Anci (koepel Italiaanse schoenenindustrie), "The Italian footwear industry 2009/2010 – highlights", [http://anci.arp92.net/anci/main.nsf/all/docs/D184C8727621EF31C12578AB004E9732/\\$file/Tabella%20Lineamenti%20Principali%202010%20e%20breve%20commento_ANCI.pdf](http://anci.arp92.net/anci/main.nsf/all/docs/D184C8727621EF31C12578AB004E9732/$file/Tabella%20Lineamenti%20Principali%202010%20e%20breve%20commento_ANCI.pdf)

¹² Anci (koepel Italiaanse schoenenindustrie), "Lineamenti principali di settore: anno 2010", <http://anci.arp92.net/anci/main.nsf/all/7F15EE405B56B6D1C12578AB004E7627>

¹³ UN Comtrade, United Nations Commodity Trade Statistics Database, "export of shoes by Italy in 2010", <http://comtrade.un.org/db/dqBasicQueryResults.aspx?cc=64&px=HS&r=381&y=2010&p=ALL&rq=2&so=9999>

¹⁴ IP Law Galli "New rules on designations of origin and 'made in Italy' designations", juni 2010, <http://www.internationallawoffice.com/Newsletters/detail.aspx?q=d747a5c6-ca79-4208-9410-98c696355c3f>

Duitsland

Duitsland is de op één na grootste producent van schoenen in de EU na Italië. De Duitse productiewaarde was in 2008 de helft van die van Italië en bijna twee keer de waarde van Spanje. In 2008 bedroeg de Duitse productiewaarde 3,7 miljard euro, en werden 193 miljoen paar schoenen gemaakt. Dit vertegenwoordigde 21% van de waarde van alle EU-productie. Ongeveer 90% van het totale Duitse productievolume, dat wil zeggen 171 miljoen paar, wordt geëxporteerd. Van die 171 miljoen paar is 80% een leren schoen.¹⁵

Spanje

Spanje is de op twee na grootste producent van schoenen in de EU, na Italië en Duitsland. De productie daalt al een aantal jaren. Toch is Spanje goed voor ruim 13% van alle EU-schoeisel in omvang van de productie (10% van de waarde). Spaanse productie van schoenen werd gewaardeerd op 1,7 miljard euro in 2008, of 109 miljoen paar. In 2008 was de productie van leren schoeisel goed voor 76% van het volume (83 miljoen paar) en 91% van de productiewaarde.¹⁶

Portugal

Portugal is een van de andere grote schoenenproducenten in de EU. In 2008, bedroeg de Portugese productiewaarde 1,2 miljard euro, en werden 61 miljoen paar schoenen gemaakt. Leren schoeisel domineerde de productie, goed voor 87% van alle productiewaarde. Meer dan 90% van de binnenlandse productie was bestemd voor de exportmarkt. Hierdoor is Portugal vermoedelijk een grotere exporteur naar andere EU-landen dan Spanje. De belangrijkste klanten zijn Frankrijk, Duitsland, Groot-Brittannië en de Verenigde Staten.¹⁷

Import van schoendelen en leer

Veel producenten in Italië, Duitsland, Spanje en Portugal hebben een deel van de productie uitbesteed aan landen met lagere lonen. Onderstaande tabel laat zien waar de belangrijkste Europese producenten hun leren bovenstukken vandaan halen. Dit wordt apart geregistreerd in de statistieken onder code 6406 10 10 (delen van schoeisel; bovendelen en delen daarvan; van leer).¹⁸ De EU-import van leren bovenstukken bedroeg 1 miljard euro in 2010. India, Roemenië en Tunesië zijn de grootste leveranciers, zij nemen samen 40% van de import door de EU-27 voor rekening. Italië is de grootste importeur van leren bovenstukken met een aandeel van ruim 40% in de EU-import. Het betreft de bovenstukken voornamelijk uit Roemenië, Tunesië, Servië en Bulgarije.

¹⁵ CBI Market Survey, "The footwear market in Germany", mei 2010, <http://www.cbi.eu/marketinfo/cbi/index.php?action=showDetails&id=3706&login=true>

¹⁶ CBI Market Survey, "The footwear market in Spain", mei 2010, http://www.coexport.com.sv/web/attachments/219_Spain.pdf

¹⁷ CBI Market Survey, "The footwear market in Portugal", mei 2010, http://www.coexport.com.sv/web/attachments/219_Portugal.pdf

¹⁸ CBS, Gecombineerde Nomenclatuur XXI-1, "Hoofdstuk 64; schoeisel, beenkappen en dergelijke artikelen; delen daarvan", p.4, 30 augustus 2010, <http://www.cbs.nl/NR/rdonlyres/EA39E827-884A-42ED-BD37-0F1FE5EE4FE1/0/cn11nl12.pdf>

Tabel 2: Import leren bovenstukken door EU-27 en belangrijkste Europese producentenlanden van schoeisel; in miljoenen euro, 2010.¹⁹

Exportlanden naar EU	EU-27	% import EU	Italië	Duitsland	Spanje	Portugal	Roemenië	Frankrijk	Zes Producentenlanden	% zes van EU-27
India	149	15%	31	32	12	16	0	16	107	72%
Roemenië	123	13%	97	10	3	0	0	0	110	89%
Tunesië	103	11%	82	1	6	0	1	13	103	100%
Slowakije	79	8%	2	58	0	0	13	2	75	95%
Servië	60	6%	51	0	0	0	0	0	51	85%
Duitsland	46	5%	2	0	0	19	9	0	30	65%
Bulgarije	44	5%	41	0	0	0	2	0	43	98%
Italië	40	4%	0	0	0	0	27	0	27	68%
Bosnië Herzegovina	39	4%	10	15	0	0	1	1	27	69%
Overige landen	279	29%	86	57	21	5	8	13	190	68%
	961	100%	402	173	42	40	61	45	763	79%

Een groot aantal Europese producenten halen hun leren bovenstukken uit landen buiten de EU. In tabel 2 is te zien dat India het land is dat de meeste leren bovenstukken exporteert naar de EU. India is dan ook een belangrijk aanvoerland van schoenenonderdelen die bestemd zijn voor de Europese markt. De waarde hiervan bedroeg 149 miljoen euro in 2010.²⁰ De Europese Unie importeerde in 2009 voor 279 miljoen euro aan gelooide leer vanuit Brazilië en voor 120 miljoen euro uit India. Dit waren de grootste exporteurs naar de EU.²¹ Van het gelooide leer uit Brazilië, ging 70% naar Italië, 7% naar Duitsland en 5% naar Nederland. Van het gelooide leer uit India, ging 49% naar Italië, 15% naar Duitsland, 11% naar Spanje, en Frankrijk, Portugal en Nederland elk 5%.

1.4 De grootste producentenlanden voor de Nederlandse markt

Schoenenaankoop door Nederlanders

De schoenenmarkt in Nederland werd in 2008 geschat op 2,2 miljard euro wat betreft de detailhandel. Met deze waarde was Nederland verantwoordelijk voor 5% van de totale verkoop van schoeisel in Europa en de zesde grootste Europese markt voor schoenen. Qua volume kochten Nederlanders 68 miljoen paar in 2008, wat neerkomt op 4,7 paar per hoofd en een uitgave van 121 euro per jaar. Dit komt boven het Europese gemiddelde van 100 euro per hoofd of 4,2 paar. Nederlandse consumenten zijn over het algemeen gevoelig voor modetrends, maar willen ook waarde voor hun geld als het gaat om ontwerp, duurzaamheid en comfort.²²

¹⁹ Eurostat, "Invoer van leeren bovenstukken van schoenen of delen daarvan, door EU-27, Italië, Duitsland, Spanje en Portugal", <http://estcomep.cc.cec.eu.int:1151/newxtweb/submitopensesavedextraction.do?extractionId=4976794&datasetID=DS-016890&keepsessionkey=true> (gezien op 24 juli 2011)

²⁰ ibid

²¹ Eurostat, Statistics on leather, 2005, http://ec.europa.eu/enterprise/sectors/leather/files/statistics/leather_en.pdf

²² CBI Market Survey, "The Footwear Market in the Netherlands", mei 2010, http://www.coexport.com.sv/web/attachments/219_The%20Netherlands.pdf, p.1-17.

Onderverdeling Nederlandse import naar soort schoen

Onderstaande tabel toont de onderverdeling van de Nederlandse import naar soort schoen. Schoeisel met leren bovendeel, het segment waarop de focus ligt in dit onderzoek, vormde 58% van de Nederlandse import in 2010.

Tabel 3: Onderverdeling van de Nederlandse import naar soort schoenen, 2010²³

Code	Import in miljoenen euro	%
6401 Buitenzool en bovendeel van rubber/kunststof; waterdicht	15	1
6402 Buitenzool en bovendeel van rubber/kunststof; anders	375	18
6403 Buitenzool van rubber/kunststof/leer/kunstleer; bovendeel van leer	1.203	58
6404 Buitenzool van rubber/kunststof/leer/kunstleer; bovendeel van textiel	376	18
6405 Andere schoenen (kan ook leer bij zitten)	72	3
6406 Delen van schoenen (kan ook leer bij zitten)	36	2
Totaal import	2.077	100

Herkomstlanden

Onderstaande tabel laat de belangrijkste exportlanden voor Nederland zien en maakt een onderverdeling tussen de import van schoenen met leren bovenstuk en de import van ander schoeisel. Analyse van de tabel brengt ons op het volgende:

- ❑ De Nederlandse import van schoeisel bedroeg 2,1 miljard euro of 219 miljoen paren in 2010.²⁴
- ❑ De Nederlandse import van schoeisel met leren bovenstuk bedroeg 1,2 miljard euro of 66 miljoen paren in 2010.²⁵
- ❑ De landen die de meeste schoenen exporteren naar Nederland zijn China (29%), België (13%), Vietnam (9%), Duitsland (8%), Italië (8%) en Portugal (7%). Samen nemen zij 70% van de import van alle schoenen voor hun rekening.
- ❑ De landen die de meeste schoenen met leren bovenstuk exporteren naar Nederland zijn: China (16%), Portugal (12%), België (12%), Italië (11%), Vietnam (10%), Duitsland (9%), Indonesië (6%) en India (5%). Samen nemen zij ruim 80% van de import van schoenen met leren bovenstuk voor hun rekening.
- ❑ De import vanuit België betreft waarschijnlijk doorvoer naar Nederland. België produceert namelijk zelf amper schoenen.²⁶ Het heeft China (29%) en Vietnam (15%) als grootste exporteurs.²⁷ Een voorbeeld van doorvoer betreft Euro Shoe Nederland, het op-twee-na grootste schoenen retailconcern op de Nederlandse markt (Bristol en Avance winkels). Het bedrijf is ook actief in België. Daar staat ook het distributiekantoor, van waaruit de veelal uit

²³ CBS Statline, "In- en uitvoer van goederen, afdeling 12, registratie, Hoofdstuk 64 schoeisel", <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/default.aspx?DM=SLNL&PA=71750ned&D1=0-1&D2=0-2%2c6-8%2c11-14%2c17-30%2c32-74%2c77-94&D3=a&D4=l&HDR=T&STB=G2%2cG1%2cG3&VW=D>, voorlopige resultaten 2010, zoals gezien op 23 juli 2011.

²⁴ ibid

²⁵ ibid

²⁶ CBI Market Survey, "The footwear market in Belgium", Mei 2010, http://www.coexport.com.sv/web/attachments/219_Belgium.pdf

²⁷ UN Comtrade, United Nations Commodity Trade Statistics Database (zoals gezien op 22 juli 2011)

Azië geïmporteerde schoenen naar Nederland gaan. Een ander voorbeeld van doorvoer betreft Nike, dat in België zijn Europese distributiecentrum heeft.

- ❑ China is een dominante exporteur voor ander schoeisel (46%). Dit betreft het schoeisel dat geen leren bovenstuk heeft. Voor schoenen met leren bovenstuk is China met een veel kleiner percentage (16%) ook de grootste exporteur. China is dus een minder dominante speler in de markt voor schoenen met leren bovenstuk dan voor schoenen in het algemeen.
- ❑ Italië, Duitsland en Portugal zijn de belangrijkste Europese exporterende schoenenproducenten naar Nederland. Uit de statistieken is niet af te leiden in welke verhouding zij schoenen doorvoeren naar Nederland (die in een ander land zijn geproduceerd) en het eigen geproduceerde schoeisel op de Nederlandse markt brengen (waarvan het leer en delen van schoenen weer uit andere landen kunnen komen).
- ❑ Nederland importeerde in 2010 voor een waarde van 59 miljoen euro aan schoeisel uit India, en leren schoenen maakten daar voor 56 miljoen euro deel van uit.

Vietnam: kerncijfers productie en export leer en schoenen

Het merendeel van de Vietnamese schoenproductie betreft sportschoenen. De volgende bekende schoenenmerken zijn met name gericht op de inkoop actief in Vietnam: Adidas, Bata, Nike, Timberland, Reebok, Clarks, Puma, Fila, Decathlon, Diadora, New Balance, Cat, Nine West, etc.²⁸ In 2010, exporteerde Vietnam voor ruim 5 miljard dollar aan schoenen, en had het een productiecapaciteit van 730 miljoen paren.²⁹ Leer en ook andere materialen (behalve rubber) worden voor het grootste deel geïmporteerd door Vietnam uit Taiwan, Korea, China en Hongkong. Deze import houdt ook verband met de buitenlandse producenten die in Vietnam actief zijn.³⁰ Dat deze producenten in Vietnam actief zijn, houdt op zijn beurt weer verband met de lage loonkosten in Vietnam.

India: kerncijfers productie en export leer en schoenen

In 2009 produceerde India 909 miljoen paar leren schoenen, 100 miljoen paar leren bovenkanten van schoenen en 1,1 miljard paar niet-leren schoenen. India exporteert hiervan 115 miljoen paar. Dit betekent dat bijna 95% van de productie bestemd is voor de eigen markt.³¹ De totale export van leer en leren producten (dus ook niet schoenen) bedroeg 2,7 miljard euro in het jaar 2008-2009.³² Van het aantal leerlooierijen in India, staat ongeveer 45% in Tamil Nadu. De staten Tamil Nadu, West-Bengalen en Uttar Pradesh zijn goed voor bijna 90% van de totale leerlooierijen in het land.³³

²⁸ Vietnam Export website <http://vietnamexport.com/Default3.aspx?id=20>

²⁹ Vietnam Leather and Footwear Association website <http://www.lefaso.org.vn/default.aspx?portalid=5>

³⁰ ibid

³¹ Council for Leather Exports website, "Indian Footwear Industry" http://www.leatherindia.org/footwear_2010.asp (gezien op 25 juli 2011)

³² Italian Trade Commission, "Indian Leather & Tanning Industry, Profile 2010", <http://italiaindia.com/images/uploads/pdf/leather-industry-in-india-2010.pdf>

³³ ibid

Tabel 4: Aandeel Indiase deelstaten in export van leer en leren producten; 2008-2009³⁴

Deelstaat en productiecentra	% export (in waarde)
Tamil Nadu (Chennai, Ambur, Ranipet, Vaniyambadi, Trichy, Dindigal)	35
Uttar Pradesh (Kanpur, Agra and Noida)	28
West-Bengalen (Kolkata)	16
Delhi (Delhi)	8
Maharashtra (Mumbai)	5
Haryana (Ambala, Gurgaon, Panchkula and Karnal)	5
Overige staten	3

Tussen 2009 en 2010 waren de voornaamste markten voor schoenen (zowel leren als niet-leren) Duitsland, Italië, Verenigde Staten, Frankrijk, Spanje, Nederland, Portugal, de Verenigde Arabische Emiraten en Denemarken. Deze landen samen zijn verantwoordelijk voor 82% van India's totale export van schoenen.³⁵ Een groot aantal van de internationale merken maakt gebruik van Indiase productie. Redelijk veel van deze merken worden ook in Nederland verkocht, zoals Ecco, Nike en Gabor.

³⁴ Italian Trade Commission, "Indian Leather & Tanning Industry, Profile 2010", <http://italiaindia.com/images/uploads/pdf/leather-industry-in-india-2010.pdf>

³⁵ Council for Leather Exports website, "Indian Footwear Industry" http://www.leatherindia.org/footwear_2010.asp (gezien op 25 juli 2011)

Tabel 5: Import van schoeisel door Nederland in 2010, onderverdeeld naar schoenen met leren bovenstuk en andere schoenen.³⁶

Landen	alle schoenen		waarvan met leren bovenstuk (6403)		waarvan andere schoenen	
	miljoen euro	% van totale import	miljoen euro	% van totale import	miljoen euro	% van totale import
Landen buiten de EU:	1076	52%	543	45%	533	61%
China	598	29%	197	16%	401	46%
Vietnam	192	9%	116	10%	76	9%
Indonesië	99	5%	69	6%	30	3%
India	59	3%	56	5%	3	0%
Hongkong	40	2%	31	3%	9	1%
Dominicaanse Republiek	26	1%	26	2%	0	0%
Brazilië	21	1%	13	1%	8	1%
Thailand	21	1%	19	2%	2	0%
Turkije	12	1%	9	1%	3	0%
Bangladesh	8	0%	7	1%	1	0%
EU-landen:	945	45%	628	52%	317	36%
België	278	13%	139	12%	139	16%
Duitsland	171	8%	105	9%	66	8%
Italië	168	8%	129	11%	39	4%
Portugal	146	7%	141	12%	5	1%
Verenigd Koninkrijk	48	2%	31	3%	17	2%
Spanje	38	2%	24	2%	14	2%
Roemenië	30	1%	30	2%	0	0%
Frankrijk	22	1%	14	1%	8	1%
Polen	17	1%	5	0%	12	1%
Denemarken	16	1%	15	1%	1	0%
Tsjechië	11	1%	3	0%	8	1%
Rest (EU+ niet-EU landen):	56	3%	32	3%	24	3%
Totaal	2077	100%	1,203	100%	874	100%

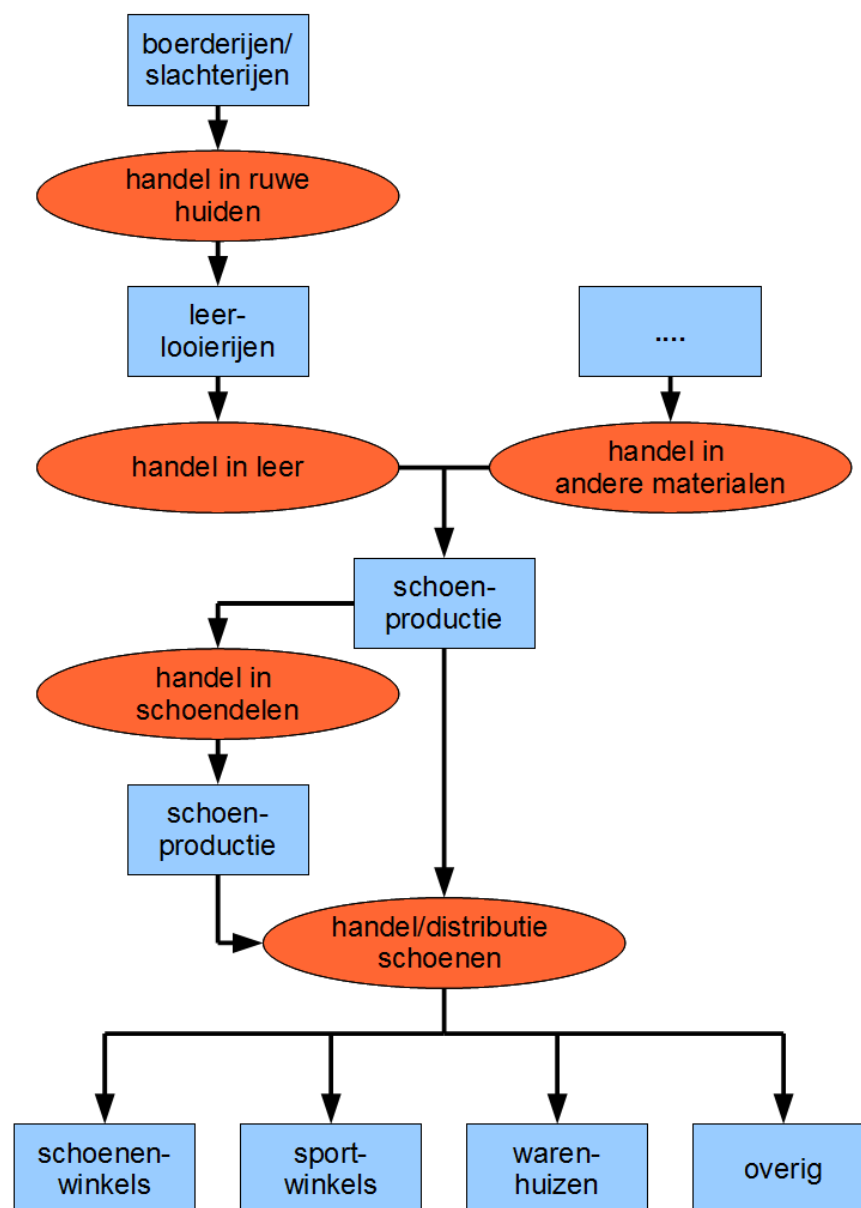
³⁶ CBS Statline, "In- en uitvoer van goederen, afdeling 12, registratie, Hoofdstuk 64 schoeisel", <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/default.aspx?DM=SLNL&PA=71750ned&D1=0-1&D2=0-2%2c6-8%2c11-14%2c17-30%2c32-74%2c77-94&D3=a&D4=l&HDR=T&STB=G2%2cG1%2cG3&VW=D>, voorlopige resultaten 2010, zoals gezien op 23 juli 2011.

2 Ketenbeschrijving: van koe tot schoen

2.1 Overzicht van de leren schoenenketen

Figuur 4 toont, versimpeld, de verschillende stappen in de keten van een leren schoen. Het overzicht is bedoeld als leidraad, om in dit hoofdstuk de keten te beschrijven. In de praktijk vindt er tussen de verschillende stappen transport plaats, zoals veetransport tussen boerderijen en slachterijen. Omwille van de overzichtelijkheid is de transportfase niet opgenomen in de figuur.

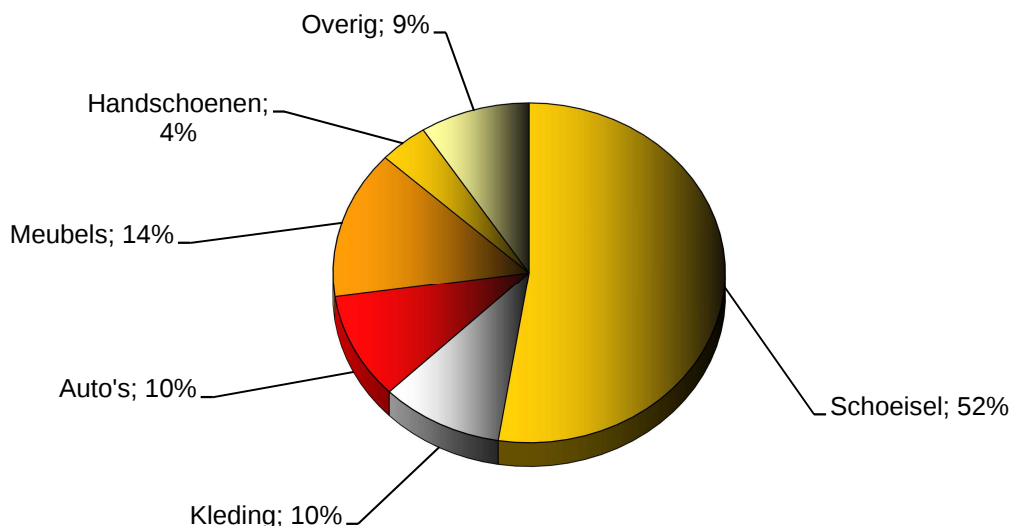
Figuur 4: Overzicht van de leren schoenenketen

2.2 De productie van en handel in ruwe huiden en leer

Leer wordt vooral gebruikt om schoenen van te maken, 52% van het mondiale gebruik van leer is voor schoenen.³⁷

Figuur 5: Gebruik van leer wereldwijd naar toepassing³⁸

Van alle toepassingen van leer, betreft 65% runderleer, 15% schapenleer, 11% varkensleer en 9% geitenleer.³⁹ De grootste producenten van ruwe huiden (in gewicht gemeten) van koeien, schapen en geiten waren in 2009: China (19%), de Verenigde Staten (10%), Brazilië (9%), en India (5% van de wereldproductie).⁴⁰ De Verenigde Staten zijn een grote exporteur van ruwe huiden van alle dieren. Het land exporteerde 554 miljoen kilo ruwe huiden in 2009. China was de grootste importeur met 1.206 miljoen kilo, gevolgd door Italië met 274 miljoen kilo. India en Brazilië zijn zelfvoorzienend voor wat betreft ruwe huiden.⁴¹ In het geval van India worden de ruwe huiden dus gebruikt voor de productie van leer en leren producten in India zelf, wat betekent dat India doorgaans geen huiden importeert uit het buitenland. De leren producten die hiervan worden gemaakt worden deels op de Indiase markt gebracht en deels geëxporteerd naar het buitenland.

In 2006 waren de grootste producenten van leer, dus de landen waar het meeste leer wordt gelooid: China (29%), Italië (9%), India (8%) en Brazilië (7%). Dat is gemeten naar miljoenen vierkante meter leer.⁴² Recentere statistieken zijn er tot op heden niet. Vietnam is niet meegenomen in deze statistieken, vermoedelijk doordat het land ze niet heeft gerapporteerd.

³⁷ International Council of Tanners (ICT), "Leather Statistics and Sources of Information", <http://www.tannerscouncil.org/ict%20stats2008.pdf>

³⁸ ibid

³⁹ ibid

⁴⁰ FAOStat website <http://faostat.fao.org/site/569/DesktopDefault.aspx?PageID=569#anco>

⁴¹ ibid

⁴² International Council of Tanners (ICT), "Leather Statistics and Sources of Information", <http://www.tannerscouncil.org/ict%20stats2008.pdf>

Voor de productie van schoenen worden dierenhuiden afkomstig van koeien, geiten, buffels en schapen gebruikt. In de meeste gevallen zijn de huiden die voor de leerproductie worden gebruikt een bijproduct van de vleesproductie. Slagers en slachterijen slachten de dieren en verkopen de onbewerkte huiden hierna aan tussenhandelaren. Deze tussenhandelaren vervoeren de huiden en verkopen deze aan pakhuizen. De eigenaren van deze pakhuizen hebben vaak werknemers in dienst die de huiden schoonmaken met water, ontdoen van overbodig vlees, de zijkanten bijknippen en met zout bestrooien om het overmatig vocht kwijt te raken. Leerlooiers komen vervolgens de huiden inspecteren, kopen deze en vervoeren ze naar hun leerlooierij.⁴³ Dit proces van leer verloopt in alle productielanden grotendeels op dezelfde manier.

Het produceren van leer kent drie processen: voorbereiden, looien en afwerken. De eerste stap, de voorbereiding, bestaat uit het ontharen, vlees verwijderen, zouten en bestrooien met kalk. De tweede stap is de looifase die de proteïnen in het onbewerkte materiaal stabiliseert zodat de huiden niet kunnen bederven. De derde stap omvat processen zoals uitdunnen, bevochtigen, verven, drogen en polijsten. Veel looierijen produceren een van de drie typen leer die het resultaat zijn van de processen in de leerproductie. Sommige ambachtelijke leerlooierijen produceren alleen leer in de eerste fase, het natte blauwe leer. Looiers zonder een eigen looierij of zonder de capaciteit voor alle productiefasen betalen een bedrag om gebruik te maken van een looierij van een ander. Productieketens zijn daarom niet altijd inzichtelijk omdat het eindproduct gemaakt kan zijn in verschillende plaatsen.⁴⁴

⁴³ Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Anna Ensing, "Hazardous Child Labour in the Leather Sector of Dhaka, Bangladesh", januari 2009, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/Ensing_Leather_Bangladesh_2009.pdf

⁴⁴ ibid

3 Schoenenproductiebedrijven

Uiteindelijk komt het leer terecht bij de schoenenproducenten. Deze verwerken het leer door het op maat te snijden en in elkaar te stikken. Het leer is al gebruiksklaar gemaakt in de looierijen waar het gekleurd en zacht gemaakt is. De volgende tabel toont de kerngegevens van de wereldwijde schoenenproductie. De productie van schoenen is niet geconcentreerd bij een klein aantal bedrijven, maar verspreid over een groot aantal producenten. Volgens IBISWorld houdt dit verband met de grote hoeveelheid arbeid die nodig is voor de schoenenproductie. Dit zou concentratie minder aantrekkelijk maken. De vier grootste schoenenproducenten, allen afkomstig uit China, behaalden naar schatting slechts 7% van de omzet wereldwijd in 2010. De top acht belangrijke spelers in de sector kwamen niet verder dan 8%.⁴⁵

Tabel 4: Kerngegevens schoenenproductie wereldwijd⁴⁶

Omzet	127 miljard dollar
Export	84 miljard dollar
Aantal werknemers	7 miljoen
Schoenenparen	12 miljard

Schoenenproducenten beperken zich vaak niet alleen tot schoenenproductie. Enkele voorbeelden:

- ❑ Veel schoenenproducenten zijn in een bepaalde mate verticaal geïntegreerd. Zo zouden ze zich ook bezig kunnen houden met de productie van leer en andere materialen om schoenen te maken. Een voorbeeld van een dergelijk bedrijf is het Indiase conglomeraat van bedrijven Tata. Het bedrijf stelt dat het de grootste producent van leer is in India en een van de grootste leerlooiers wereldwijd.⁴⁷ Tata maakt daarnaast ook veel schoenen.
- ❑ Schoenenproducenten kunnen zich ook richten op de verkoop van schoenen, via eigen winkels en/of winkelformules. Vaak hebben de bedrijven eigen merken, regelen ze licenties met gevestigde merknamen en/of helpen ze elkaar anderszins om een betere verkoop te realiseren door een grotere geografische spreiding. Over het algemeen zijn producenten in ontwikkelingslanden, die verantwoordelijk zijn voor het leeuwendeel van de mondiale toevoer, (nog) in mindere mate actief met eigen merken in Westerse landen.
- ❑ Het Deense familiebedrijf Ecco houdt alle stappen vanaf het looien van het leer tot aan de vervaardiging van de schoen in eigen hand. Bovendien heeft het ook eigen winkels, die uitsluitend Ecco schoenen verkopen.⁴⁸
- ❑ Er zijn ook bedrijven aan het begin van de productieketen die zich richten op een deel van het proces, zoals het maken van zolen of assemblage. Dit is bijvoorbeeld het geval in de stad Timisoara, een belangrijk schoenenproductiecentrum in Roemenië.⁴⁹ Roemenië exporteerde in 2010 voor 97 miljoen euro aan leren bovenstukken naar Italië.⁵⁰

⁴⁵ IBISWorld Industry Report, "Global Footwear Manufacturing", mei 2010, http://www.just-style.com/store/samples/2010_IBISWorld%20Global%20Style%20Sample%20Industry%20Report.pdf

⁴⁶ ibid

⁴⁷ Tata International website, http://www.tatainternational.com/html/leather_fashion.html

⁴⁸ Ecco website, <http://www.eccocorporate.com>

⁴⁹ A. Ferloni, UvU, 2010, Who is making your shoes? The localization of footwear production networks in Timiș County, Romania, <http://igitur-archive.library.uu.nl/student-theses/2010-1001-200320/Andrea%20Ferloni%20Master%20Thesis.pdf>

⁵⁰ Eurostat, "Invoer van leren bovenstukken van schoenen of delen daarvan, door EU-27, Italië, Duitsland, Spanje en Portugal",

3.1 Westerse schoenenwinkels en groothandels

Grotere retailers die honderden schoenenwinkels huren of bezitten, zullen veelal niet-merk schoenen (of schoenen met een onbekend merk) rechtstreeks bij de Aziatische schoenenproducent kopen. De discounters onder retailers verkopen relatief minder schoenen van bekende merken. Merkschoenen moet iedere retailer bij het merknaambedrijf inkopen. Kleinere schoenenketens zullen hun aankopen veelal bij een groothandel en/of inkoopcombinatie doen. Groothandels/agenten zijn er in verschillende soorten. Sommige (zoals Hengst schoenen in Nederland) verkopen alleen schoenen; anderen (zoals de Duitse gigant ANWR) leveren ook service/advies aan retailers hoe ze het beste hun schoenenwinkels draaiende kunnen houden. In Duitsland heeft Deichmann de meeste schoenenwinkels, in Engeland is dat Marks and Spencer.⁵¹ Een overzicht van de voornaamste Nederlandse spelers staat in hoofdstuk 8 van dit rapport.

3.2 Actoren en hun invloed in de keten

Er zijn een aantal invloedrijke actoren te identificeren in de schoenenketen. Deze zijn onder te verdelen in de onderstaande categorieën bedrijven. De manier waarop ze in- en verkopen en dus invloed kunnen uitoefenen in de keten, wordt ook vermeld. Als eerste is de categorie schoenwinkelketens. Deze bedrijven kopen veelal zelf direct in bij producenten. Vervolgens zijn er de Westerse merknaambedrijven zoals Nike, Adidas, Geox, Ecco en Timberland. Deze laten de productie in Azië doen en hun merken zijn gewild vanwege hun imago en doorlopende reclame. Schoenenwinkels willen om deze reden deze merken graag verkopen. Ten derde zijn er de groothandels/inkoopcombinaties. In deze categorie geldt: hoe groter het inkoopvolume, hoe groter de inkoopmacht en de mogelijkheid om invloed uit te oefenen. De laatste categorie bestaat uit de grote schoenenproducenten. Zij hebben de primaire taak om ervoor te zorgen dat hun productieproces, inclusief uitbesteding, sociaal aanvaardbaar is en niet schadelijk voor het milieu. Deze producenten zitten dicht op de problemen waardoor zij makkelijker invloed kunnen uitoefenen op het proces. De eerste drie categorieën bedrijven bepalen en/of onderhandelen met producenten over belangrijke voorwaarden, zoals productspecificaties (bijv. model, materiaal), stuksprijs, levertijden en ander inkoopvoorwaarden. Al dan niet inclusief sociale voorwaarden.

<http://estcomep.cc.cec.eu.int:1151/newxtweb/submitopensesavedextraction.do?extractionId=4976794&datasetID=DS-016890&keepsessionkey=true> (gezien op 24 juli 2011)

⁵¹ Euromonitor, "Clothing and Footwear:Trends, Developments and Prospects", Oktober 2009, <http://www.ryerson.ca/~rmichon/mkt731/reading/Industry%20Reports/Clothing%20and%20Footwear%20Global%20Trends.pdf>, pagina 48.

3.3 Controle op arbeidsomstandigheden

In sommige gevallen, zeker in het geval van grote schoenen merken zoals Ecco, Timberland en Geox is er sprake van uitgebreid ketenbeheer en -management.⁵² Een van de kenmerken hiervan is het afstemmen en beheersen van het hele productieproces met alle toeleveranciers. Daarnaast zullen dergelijke grote bedrijven toezien op naleving van inkoopvoorwaarden of lokale en internationale wetgeving door middel van inspecties en controles ('audits') al dan niet door onafhankelijke partijen zoals in het geval van Clarks⁵³, Timberland⁵⁴ en Ecco⁵⁵. Uit onderzoek dat is uitgevoerd door Test Achats blijkt dat een formeel en publiek arbeidsbeleid zeldzaam is onder schoenenbedrijven. Standaarden die aan de ILO gelinkt zijn komen echter vaker voor. De focus ligt bij de meeste bedrijven op gezondheid- en veiligheidskwesties en een enkel bedrijf heeft beleid dat aandacht besteedt aan kinderarbeid in de keten.⁵⁶ Voor een uitgebreidere beschrijving en evaluatie van de initiatieven wordt verwezen naar de gids *Making private standards work for you* van de United Nations Industrial Development Organization (UNIDO).⁵⁷

Fair Labor Association

Sommige multi-stakeholder initiatieven publiceren de inspecties die zijn uitgevoerd op verschillende fabrieken. Een van de beste voorbeelden in dit verband is in de VS gevestigde Fair Labor Association (FLA). FLA is een non-profit organisatie die zich inzet om slechte arbeidsomstandigheden in fabrieken wereldwijd te beëindigen. Het heeft een gedragscode, gebaseerd op de conventies van de International Labour Organization (ILO). Momenteel nemen er 32 merknaam bedrijven deel, waaronder een aantal grote in de schoenenbranche: Adidas, Asics, Crocs, Nike, Puma en Reebok. Elke deelnemer onderwerpt zijn productiefaciliteiten aan onaangekondigde inspecties. In 2009 waren de FLA-gelieerde bedrijven actief in 4,202 fabrieken, met in totaal meer dan 4 miljoen werknemers. FLA verzorgt de externe audits, het waren er 120 in 2009. De controles worden gepubliceerd op de website van FLA.⁵⁸

Business Social Compliance Initiative

Naast de FLA bestaat er een reeks andere initiatieven. De Business Social Compliance Initiative (BSCI) is een initiatief van Europese bedrijven die zich inzetten voor betere arbeidsomstandigheden in de globale toeleveringsketen.⁵⁹ Hiervoor hanteren zij een aantal uniforme monitoringstandaarden op het gebied van retail, industrie en importeurs. Onder andere Deichmann (Van Haren) en Macintosh (Scapino, Manfield, Dolcis, Invito) hebben zich aangesloten bij de BSCI.

⁵² Ecco A/S – Global Value Chain Management, Ivey Management services, http://sid.decon.unipd.it/materiale8/Belussi_materiali_Knowledge/Ecco_final.pdf

⁵³ BLC Leather Technology Center website, Client Testimonials, geen datum, <http://www.blcleathertech.com/about-blc/testimonials.htm>

⁵⁴ Timberland website, Corporate Responsibility, Factory Assessments, 2010, <http://www.mytimberland.com.my/cr/workplaces-factory-assessments.asp>

⁵⁵ Ecco website, Corporate Responsibility, geen datum, <http://eccocorporate.com/index.php?id=80>

⁵⁶ Test Achats, Social Responsibility of Leather Shoe Brands, Summary of the Desk research and Field Investigations in Brazil and India, januari 2012 <http://www.test-aankoop.be/ethisch-consumeren/leren-schoenen-struikelen-over-ethiek-s751263.htm>

⁵⁷ UNIDO, Making private standards work for you, 2010, http://www.unido.org/fileadmin/user_media/Uploads/Documents/UNIDO_%20Guidelines_web.pdf

⁵⁸ Fair Labor Association, Tracking Charts", <https://www.fairlabor.org/fla/go.asp?u=/pub/zTr4>

⁵⁹ BSCI website, <http://www.bsci-intl.org/>

Social Accountability 8000

Verder is Social Accountability 8000 (SA8000) een vrijwillige standaard gebaseerd op ILO en VN conventies.⁶⁰ SA8000 richt zich op sociale kwesties en audits kunnen uitgevoerd worden door onafhankelijke partijen. Onder andere Timberland heeft zich aangesloten bij SA8000.

Leather Working Group

De Leather Working Group (LWG) is ontwikkeld om duurzaamheid te bevorderen in de leersector.⁶¹ De LWG heeft een protocol ontwikkeld voor leerproducenten waarbij naleving wordt gecontroleerd, vooral op milieuaspecten. De LWG bestaat uit looiers, merken, retailers en andere actoren in de waardeketen van leer. Onder andere Clarks, Geox, Adidas en Nike hebben zich aangesloten bij de LWG.

TFT

TFT is een wereldwijde non-profit organisatie die bedrijven en gemeenschappen helpt bij het ontwikkelen van duurzame producten.⁶² De Leather & Shoe Group van TFT richt zich vooral op kwesties in de toeleveringsketen van leren producten en schoenen. TFT's werkwijze brengt duurzaamheidsrisico's in de waardeketen in kaart en voorziet in technische assistentie voor producenten.

3.4 Ketenanalyse vanuit financieel oogpunt

Een analyse van de waardeverdeling in productketens wordt soms gedaan om de machtsverhoudingen in de ketens te bestuderen. Waardeverdeling in de verschillende stadia in de schoenenketen hangt onder meer af van een combinatie van factoren als macht, invloed, expertise, (zie verderop in dit hoofdstuk), type product (modieuze vrouwenschoenen of standaard herenschoenen), het marktsegment (exclusief of juist afbraakprijzen) en geografie. Ook de berekeningen van de kostenopbouw van een product of waardeverdeling in de keten zal dan ook variëren met deze factoren. Het is goed om dit in het achterhoofd te houden bij het interpreteren van de in deze paragraaf besproken cijfers die ook nog eens uit verschillende bronnen komen. Over het algemeen zullen de marges lager zijn in diverse fasen van de grootschalige productie in ontwikkelingslanden als China of Vietnam. Modieuze damesschoenen worden vanwege de noodzaak van snelle orders en levering vaak dichterbij de afzetmarkt geproduceerd. Exclusieve schoenen, waarbij het niveau van afwerking een belangrijke rol speelt, zal eerder voor een deel in (meer) ontwikkelde landen worden uitgevoerd. In beide gevallen zullen de marges hoger zijn. Hogere marges betekenen overigens niet automatisch meer winst of betere arbeidsomstandigheden in de vorm van hogere lonen. In Oost-Europese landen bijvoorbeeld, waar een deel van de productie van dit segment plaatsvindt, zijn de kosten, onder meer in de vorm van lonen, die producenten moeten maken vaak ook weer hoger.

Waarde verdeling in de schoenenketen

In tabel 7 wordt een voorbeeld gegeven van een waardeverdeling, waarbij uitgegaan wordt van een situatie van in ontwikkelingslanden geproduceerde schoenen die verkocht worden in de EU. Bij de niet-vetgedrukte fasen gaat het om waardetoevoeging. In dit voorbeeld is uitgegaan van een scenario met lage marges van respectievelijk 30% en 45% voor de importeur/groothandel en

⁶⁰ SA8000 website, <http://www.sa-intl.org/index.cfm?fuseaction=Page.ViewPage&PageID=937>

⁶¹ LWG website, <http://www.leatherworkinggroup.com/about/background.htm>

⁶² TFT website, <http://www.tft-forests.org/product-groups/pages/?p=6278>

detaillist berekend over de inkoopprijs van deze schakels (13% en 26% over de consumentenprijs). Deze marges kunnen echter gemakkelijk oplopen tot respectievelijk 40% en 75%.

Tabel 5: Waarde verdeling in schoenenketen⁶³

Kostenpost	% van consumentenprijs
Materiaal	11%
Arbeidskosten	11%
Diverse kosten (verpakking, promotie etc.)	7%
Kostprijs	29%
Marge exporteur/toeleverancier (kosten en winst)	10%
Exportprijs (FOB)	39%
Importheffingen	2%
Andere kosten (transport, verzekeringen)	4%
Prijs in importhaven (CIF)	44%
Marge importeur/groothandel (kosten en winst)	13%
Groothandelsprijs	58%
Marge detailhandel (kosten en winst)	26%
Prijs exclusief btw	84%
Btw	16%
Consumentenprijs	100%

Kostenstructuur schoenenproducenten

Een markstudie van IBISWorld uit 2010 geeft inzicht in de kosten van de gemiddelde schoenenproducent wereldwijd (zie ook figuur 6). Volgens de studie zijn de relatieve arbeidskosten gedaald van 24% in 2001, naar 18% in 2006 en naar een prognose van 17% van de omzet in 2010.⁶⁴ Dit zou vooral komen doordat de producenten blijven streven naar meer productie in landen met lage arbeidskosten. Nu de lonen in China stijgen, zijn fabrikanten op zoek naar andere locaties met lagere lonen (zoals Vietnam, Brazilië en India), stelt IBISWorld. Volgens de studie is en blijft de industrie behoorlijk arbeidsintensief. Een belangrijke arbeidsintensieve component van de productie is het snijden en naaien van materialen. Deze stappen in het productieproces laten zich nog moeilijk automatiseren.

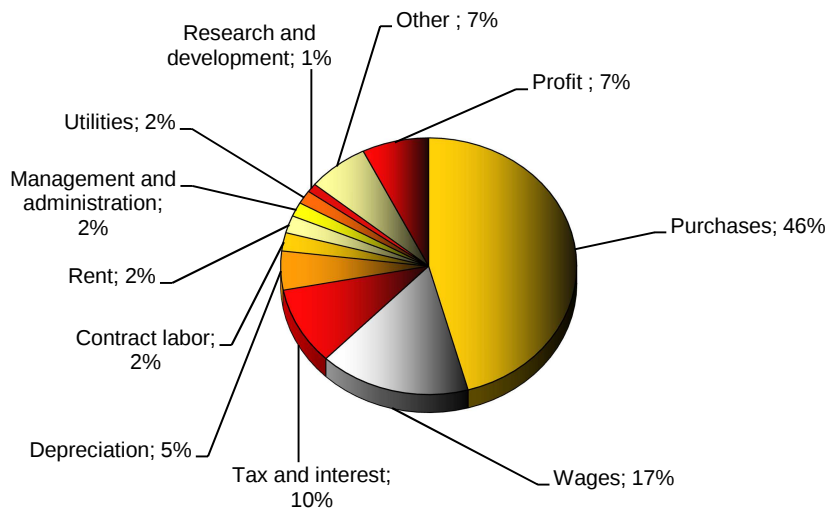
De 17% arbeid uit figuur 6 betreft personeel dat in de eigen fabrieken aan de productielijn werkt. De posten *Contract labor*, *Management* en *Administration, Research and development* en *Other* (zoals verven en verwerking, reclame en promotie, verzekering en vrachtkosten) bevatten ook arbeidskosten. De belangrijkste kostencomponent is de inkoop van materialen; het gaat hier onder meer om leer, natuurlijk en synthetisch rubber, kunststof onderdelen, dempingsmateriaal van schuim, nylon, canvas, polyurethaan folie, verpakkingen, gespen en veters. Uiteraard is voor veel van deze aankopen ook arbeid verricht, zoals het looien van leer.⁶⁵ Hoewel de daadwerkelijke kostenopbouw van een schoen in het schap (tabel 6) en die van een producent (figuur 6) natuurlijk varieert naar per bedrijf, segment, herkomstland en de keten, is het opmerkelijk dat de materiaalkosten flink hoger, en arbeidskosten lager, worden geschat bij IBISWorld dan bij CBI.

⁶³ CBI Market Survey, "Footwear market in the EU", May 2010, http://www.ipex.jccm.es/www/download/GuiasyObservatorios/gscalzado/gscalzado/docs/footwear_cbi.pdf

⁶⁴ Dit gaat over de *omzet*, deze cijfers zijn niet te verwarren met de percentages van de *consumentenprijs* uit tabel 6.

⁶⁵ IBISWorld, "IBISWorld Industry Report, Global Footwear Manufacturing", 4 May 2010, http://www.just-style.com/store/samples/2010_IBISWorld%20Global%20Style%20Sample%20Industry%20Report.pdf

Figuur 6: Kostenstructuur gemiddelde schoenenproducent⁶⁶

Volgens een onderzoek uit 2004 door de Clean Clothes Campaign, in 2009 nog eens aangehaald door Consumers International, vormen de lonen van de arbeiders in de fabriek van de sportschoenproducent maar 0,4% van de prijs van een schoen hier in de winkel.⁶⁷ Een snelle berekening op basis van de beschikbare gegevens laat een hoger percentage voor de loonkosten als deel van de prijs van schoenen in het schap. Als een Chinese producent zijn schoenen verkoopt voor 16%⁶⁸ van de winkelprijs in Nederland. En alleen de lonen van het fabriekspersoneel al 17%⁶⁹ van de verkoopprijs vormen voor de producent, dan betreft circa 3% van de prijs van een schoen hier in de winkel, de lonen van het fabriekspersoneel. Deze cijfers zijn alleen indicatief maar een mogelijke verklaring voor deze verschillen in loonkosten zou kunnen zijn dat de productie van lerenschoenen meer arbeidsintensief is dan sportschoenen.

Import- en winkelprijzen

De gemiddelde import- en winkelprijzen (zie tabel 8) in Nederland laten zien dat marges in verschillende stadia en soorten ketens sterk uiteen kunnen lopen. Zo kan de importprijs soms 9 keer kleiner zijn dan de winkelprijs (leren schoen uit Vietnam in de Bijenkorf). In het andere uiterste (in Italië geproduceerde schoen bij Scapino) is de verkoopprijs slechts 25% hoger dan de importprijs. Overigens gaat het bij deze uitersten om theoretische gevallen. Het is in dit onderzoek niet vastgesteld en het is niet waarschijnlijk dat de schoenen bij deze bedrijven daadwerkelijk daar geproduceerd worden. Er zal eerder een samenhang zijn tussen het segment van de schoenen en de loonkosten van het herkomstland van schoenen, waarbij de goedkoopste schoenen in de goedkoopste productielanden zijn geproduceerd. Omgekeerd komen de duurste schoenen waarschijnlijk, maar minder zeker, uit landen met de hoogste loonkosten.⁷⁰

⁶⁶ ibid

⁶⁷ Consumers International, "Running costs, How do some of the leading international running shoe brands score when it comes to people and the planet?", juni 2009, <http://www.consumersinternational.org/media/105607/realdealrunningshoes-finalfinal300609.pdf>

⁶⁸ Zie tabel 6

⁶⁹ Zie figuur 6, dit cijfer betreft alle vormen van schoenen zowel leren- als sportsschoenen

⁷⁰ Analyse auteurs SOMO

Tabel 6: Import- en verkoopprijzen⁷¹

	Gemiddelde prijs in euro	
	Import	Winkel
Import schoenen met leren bovenstuk door Nederland in 2010		
Vietnam	12	
China	13	
India	13	
Indonesië	14	
Portugal	25	
België	25	
Duitsland	27	
Italië	32	
Leren herenschoenen in de winkel (store check 2009):⁷²		
Bijenkorf		110
Sacha		80
Scapino		40

Arbeidskosten verschillende fasen schoenproductie

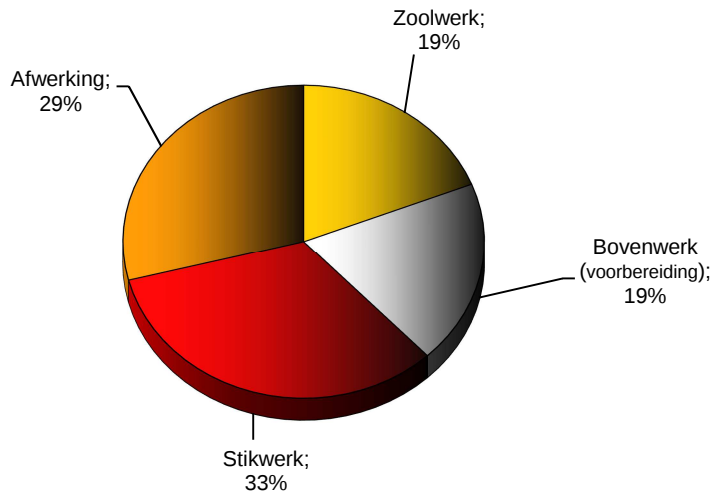
Verschillende bronnen leveren gegevens over de arbeidskosten in de verschillende fasen van de schoenenproductie. Echter, het blijkt dat de relatieve kosten ervan in verschillende landen nogal uit elkaar lopen en ook de definities of categorisering van de werkzaamheden maakt vergelijkingen tussen verschillende studies lastig.⁷³ Figuur 7 gaat over de relatieve arbeidskosten van verschillende werkzaamheden in de opbouw van de totale fabrieksprijs van een vrouwenschoen in Jordanië.

⁷¹ CBS Statline, "In- en uitvoer van goederen, afdeling 12, registratie, Hoofdstuk 64 schoeisel", voorlopige resultaten 2010, <http://statline.cbs.nl/StatWeb/publication/default.aspx?DM=SLNL&PA=71750ned&D1=0-1&D2=0-2%2c6-8%2c11-14%2c17-30%2c32-74%2c77-94&D3=a&D4=l&HDR=T&STB=G2%2cG1%2cG3&VW=D> (23 juli 2011)

⁷² CBI, Footwear market in the Netherlands, May 2010, <http://www.cbi.eu/marketinfo/cbi/?action=showDetails&id=3719&login=true> (17 maart 2011)

⁷³ Unido, "Production Costs in Footwear Manufacture", 11 december 2000, <http://www.unido.org/fileadmin/import/userfiles/timminsk/leatherpanel14schmelcosts.pdf> (17 maart 2011)

Figuur 7: Verhoudingen in arbeidskosten schoenenproductie⁷⁴

Stukprijzen India

Uit onderzoek in India komt naar voren dat nagenoeg al het schoenenproductiewerk wordt betaald op basis van stuksprijzen.⁷⁵ De uitzondering hierop zijn de werknemers in grotere schoenenfabrieken. Het gebruik van vergaande arbeidsdeling in de vorm van productielijnen leent zich namelijk niet goed voor stuklonen. In vergelijking met die van werknemers in de (meer) informele sector zijn de lonen in deze fabrieken hoger en tenminste op het nationale minimumloonniveau. Bovendien hebben ze recht op door het bedrijf betaalde ziektekostenverzekeringen en pensioenregeling. Het maandelijkse inkomen in deze industrie varieert van ongeveer 40 tot 63 euro voor geschoolde en 27 tot 40 euro voor ongeschoolde arbeid. De onderstaande tabel geeft een overzicht van de stukprijzen voor verschillende schoenmaakactiviteiten, de gemiddelde dagelijkse productie en het resulterende dagelijks inkomen in euro's voor zelfstandige arbeiders die vanuit huis werken in India.

Uit onderzoek uitgevoerd in India komt naar voren dat het loonniveau in de informele sector varieert tussen 80 roepies (1,18 euro) en 125 roepies (1,84 euro) per dag. In uitzonderlijke gevallen ontvangen arbeiders 150 roepies (2,21 euro) wanneer zij machines bedienen waar meer vaardigheden voor nodig zijn. Hiermee liggen de lonen ver onder het vastgestelde minimumloon voor de schoenenindustrie in Tamil Nadu, één van de twee provincies waar het onderzoek werd uitgevoerd. Het stukloon in de informele sector ligt tussen de 5 en 10 roepies (0,07 euro en 0,14 euro) per gestikt bovenstuk. Arbeiders in de informele sector, inclusief degenen die leveren aan exportbedrijven, ontvangen vaak niet het minimumloon.

⁷⁴ Footwears info line three website, Global Footwear Analysis and Jordan, 2004, http://footwearsinfoinethree.tripod.com/global_footwear_analysis_and_jordan.pdf (17 Maart 2011)

⁷⁵ S. Sarkar, "A Case Study of Footwear Industry in India", 2009, <http://www.ihindia.org/Formal-and-Informal-Employment/Paper-4-A-Case-Study-of-Footwear-Industry-in-India.pdf> (17 Maart 2011)

Tabel 7: Overzicht stukprijzen in euro's in schoenproductie in India voor verschillende activiteiten⁷⁶

Activiteit	Stukprijs		Dagelijkse productie		Dagelijks inkomen	
	laag	hoog	laag	hoog	laag	hoog
Snijden	0,05	0,06	50	70	2,37	4,43
Vlak stikken bovenwerk	0,13	0,19	30	40	3,80	7,59
Bovenwerk driedimensionaal vormen en stikken	0,08	0,08	40	60	3,16	4,74
Verlijmen/samenstellen	0,08	0,11	40	50	3,16	5,54
Afwerking	0,03	0,05	50	60	1,58	2,85

⁷⁶ S. Sarkar, "A Case Study of Footwear Industry in India", 2009, <http://www.ihdindia.org/Formal-and-Informal-Employment/Paper-4-A-Case-Study-of-Footwear-Industry-in-India.pdf> (17 Maart 2011)

4 Schoenenproductie: arbeidsomstandigheden en milieu

4.1 Arbeidsomstandigheden

De arbeidsomstandigheden in de schoenensector zijn vaak slecht. Arbeiders zijn over het algemeen ongeschoold of laaggeschoold en de lonen zijn laag. Schoenen zijn arbeidsintensieve producten en er zijn veel verschillende stappen in het arbeidsproces. De productie van leren schoenen doorloopt verschillende fasen en in elke fase zijn er specifieke problemen, variërend van gezondheidsproblemen voor arbeiders tot milieuschade. In de productie van leren schoenen is een groot onderscheid te maken tussen de leerproductie en de schoenenproductie. De activiteiten die plaatsvinden in looierijen worden voornamelijk uitgevoerd door jongens. Ook de productie van schoenen wordt gedomineerd door jongens, hoewel er ook vrouwen en meisjes zijn die schoenen in elkaar zetten (zoals in Tamil Nadu in India, zie hoofdstuk 9 over het veldonderzoek in India). Over het algemeen zijn meisjes eerder werkzaam in andere sectoren zoals de kledingsector.

Verkrijgen van leer

De meest genoemde aandachtspunten in deze fase zijn problemen rond dierenwelzijn. Hierbij gaat het om transport van dieren en behandeling van dieren in slachthuizen. Vooral in Brazilië en India is dit geconstateerd. In Brazilië wordt ontbossing van het Amazonegebied voor ongeveer 80% veroorzaakt door de veesector. Ook is er sprake van kinderarbeid in slachthuizen in Brazilië en in verschillende Afrikaanse landen.⁷⁷

Looifase

Het looien van leer staat bekend als een van de meest vervuilende activiteiten ter wereld. Afvalwater van looierijen kan een grote hoeveelheid zuren, zouten en zware metalen bevatten, vooral chroom. Vervuiling door looierijen kan ziektes en gezondheidsproblemen veroorzaken, landbouwgrond vervuilen en de leefbaarheid voor dieren en planten in het water ernstig verstoren. Ook hebben arbeiders in looierijen een verhoogde kans op kanker vanwege de blootstelling aan allerlei chemicaliën, vooral chroom. Arbeiders hebben ook een verhoogde kans om problemen met de luchtwegen en huidproblemen te krijgen.⁷⁸

Schoenenproductiefase

In de productie van schoenen zijn bepaalde ziektebeelden wijdverspreid. Blootstelling aan stof afkomstig van lappen leer gemixt met chemicaliën kan leiden tot leukemie en longkanker. Ook blootstelling aan lijmstoffen is gevaarlijk voor de gezondheid. Uitputting door overwerk is een ander probleem dat kan resulteren in gevaarlijke situaties op de werkvloer.⁷⁹ Bovendien is kinderarbeid een reëel probleem, dit wordt in het volgende hoofdstuk uitgebreid toegelicht.

⁷⁷ Test Achats, Social Responsibility of Leather Shoe Brands, Summary of the Desk research and Field Investigations in Brazil and India, januari 2012 <http://www.test-aankoop.be/ethisch-consumeren/leren-schoenen-struikelen-over-ethiek-s751263.htm>

⁷⁸ ibid

⁷⁹ ibid

Thuiswerk

Duizenden thuiswerkers, van wie de meerderheid vrouw is, maken delen van leren schoenen voor een tussenpersoon, agent of onderaannemer. Ze werken voor een laag loon en onder slechte arbeidsvoorwaarden. Thuiswerkers zijn wereldwijd geïdentificeerd in Europa, Latijns-Amerika, en vele landen in Azië. De meest voorkomende taak is de montage van het bovendeel, met de hand of met een stikseldmachine. Thuiswerk is een manier voor werkgevers om hun kosten te verlagen: de lonen zijn laag en vaak op basis van prijs per geproduceerd item, de werkgevers betalen geen sociale lasten, en tot slot, worden de overhead kosten lager, doordat thuiswerkers hun eigen huur, energie, machines en onderhoudskosten betalen. Thuiswerkers hebben geen enkele garantie van werkgelegenheid en als de werkgevers geen orders hebben, hoeven ze geen personeel te betalen of een ontslagprocedure te beginnen.⁸⁰

Loon

Meestal verdienen arbeiders in de fabriek van de schoenenproducent geen leefbaar loon. Dat is een loon waarmee ze aan hun basisbehoeften kunnen voldoen, zoals voedsel, onderdak, transport, kleding, gezondheidszorg en kleine persoonlijke uitgaven.⁸¹ In de schoenenindustrie wordt veel uitbesteed tegen stukprijs naar de informele sector. Er zijn 340 miljoen werknemers in de niet-georganiseerde sector in India, die niet vallen onder een sociale zekerheid, met inbegrip van de Wet minimumloon 1948.⁸² Mensen die via stukprijs werken in de schoensector in India, verdienen veel minder dan het wettelijk minimumloon, althans in Kolkata (West-Bengalen).⁸³

Overwerk

Arbeiders in fabrieken kunnen te maken krijgen met verplicht overwerk als de fabrieken onder druk staan om grote orders te leveren binnen een korte tijd tijdens het hoogseizoen. Het missen van targets kan ervoor zorgen dat afnemers hun contracten met leveranciers opzeggen. Hierdoor zullen managers hun best doen om koste wat het kost orders klaar te maken, soms ongeacht de manier waarop dit gebeurt. In China bijvoorbeeld is de concurrentie binnen de schoenenproductie erg hoog en werken de arbeiders, voornamelijk vrouwen, soms meer dan 24 uur achtereen om een order af te maken waar ze een zeer laag loon voor ontvangen.⁸⁴ Uit het door SOMO uitgevoerde onderzoek in India blijkt dat overwerk ook plaatsvindt in de bezochte werkplaatsen en dat arbeiders hier niet voor worden betaald.

Gezondheid en veiligheid

Gezondheid en veiligheid van arbeiders komen regelmatig in het geding in de schoenenproductie. Lijm en andere chemicaliën worden veelvuldig gebruikt tijdens verschillende stappen in het productieproces. Deze vluchtige organische stoffen kunnen in hoge hoeveelheden leiden tot ademhalingsproblemen, hoofdpijn, duizeligheid en problemen met het zicht. Thuiswerkers werken vaak in kleine, slecht verlichte ruimten en hebben huidcontact met chemische stoffen en ademen lijmdampen in. Ook ademen ze leerstof en benzeen in, een oplosmiddel dat wordt gebruikt in lijm. Er is veelvuldig sprake van ademhalingsproblemen, longziekten en huidinfecties door langdurige blootstelling aan lijm en dampen. Ook is het risico op kanker, zenuwbeschadiging en andere

⁸⁰ Homeworkers Worldwide, campaign brief "Who foots the bill? Decent work for homeworkers in the leather footwear industry", March 2008, <http://www.whofootsthebill.org/wp-content/uploads/final-briefing-paper.pdf>

⁸¹ ibid

⁸² Global March against child labour, "national floor level minimum wage in India", 2009, <http://www.globalmarch.org/news/020211.php>

⁸³ S. Sarkar, "A Case Study of Footwear Industry in India", 2009, <http://www.ihdindia.org/Formal-and-Informal-Employment/Paper-4-A-Case-Study-of-Footwear-Industry-in-India.pdf>, pagina 18

⁸⁴ Homeworkers Worldwide, campaign brief "Who foots the bill? Decent work for homeworkers in the leather footwear industry", March 2008, <http://www.whofootsthebill.org/wp-content/uploads/final-briefing-paper.pdf>

fysieke aandoeningen hoog in de schoenensector. Door inademing van lijmdampen kunnen mensen gedrogeerd raken, met als gevolg een slechtere concentratie en andere nadelen die vergelijkbaar zijn met drugsgebruik.⁸⁵

De ILO noemt de volgende gevaren van werken in leerlooierijen: schadelijke kleurstoffen, oplosmiddelen en andere chemische producten, dampen, scherp gereedschap. De volgende gezondheidseffecten kunnen optreden: chemische vergiftiging, longschade, astma, bronchitis, huiduitslag, blaaskanker en miltvuurvergiftiging.⁸⁶ Leerlooien is gevaarlijk werk in alle opzichten. In een studie onder kinderen die in de leerlooierij werken, meldde 80% last van verstoorde slaap te hebben; meer dan de helft raakte gewond (valpartijen, chemische ongevallen en brandwonden); bijna 30% had ernstige maagklachten, veroorzaakt door de onvrijwillige inname van schadelijke chemische stoffen, in het bijzonder zure verbindingen. En 6% van de werkende kinderen (maar geen van de niet-werkende kinderen) meldde bedplassen, een teken van psychosociale stress.⁸⁷ Een literatuurstudie uit 2007 over de relatie tussen blootstelling aan leerstof en neuskanker, meldde in vier van de vijf van de case-control studies een verhoogd risico op neuskanker onder leerlooierij-arbeiders. Daar kinderen en jongeren in kritieke stadia van hun ontwikkeling zijn, zou bij hen het risico op het ontwikkelen van kanker door leerlooien aanzienlijk zijn.⁸⁸

Vakbonden

Om onderhandelingen te voeren over duidelijke verbetering van arbeidsomstandigheden zijn vakbonden onmisbaar. Arbeiders in China ondervinden op dit vlak regelmatig problemen. Het fabrieksmanagement weigert vaak om te onderhandelen met vakbonden of ontkent het bestaan ervan, hoewel de nieuwe Contract Labour Law in 2008 is ingevoerd om vakbonden een grotere stem te geven.⁸⁹ Ook zijn vakbondsleiders vaak het slachtoffer van intimidatie of ontslag en is er geen juridische bescherming waar ze zich op kunnen beroepen. In China bijvoorbeeld worden vakbonden sterk gecontroleerd door de overheid en worden arbeiders die zich bezighouden met vakbondsactiviteiten vaak gevangen gezet. Uit een onderzoek onder schoenenarbeiders, uitgevoerd door China Labor Watch, blijkt dat er veel verschillende problemen voorkomen.⁹⁰ In de zes bezochte fabrieken waren lonen lager dan het wettelijke minimumloon en werd er gewerkt in ongezonde omstandigheden. Ook werd de voorzitter van de vakbond aangesteld door het fabrieksmanagement en waren een aantal arbeiders niet op de hoogte van het bestaan van vakbonden. In India hebben vakbonden aan kracht ingeboet door, onder andere, de toenemende informalisering van de arbeidsmarkt. In de informele sector, waar een groot deel van de

⁸⁵ V. Bonnetterre et al.: "Sino-nasal cancer and exposure to leather dust", in *Occupational Medicine* (2007), Vol. 57, pp. 438–443. Geciteerd in: ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

⁸⁶ ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

⁸⁷ S. Awan: Hazards faced by young workers in textile, garments and leather goods sectors in Pakistan (Lahore, Pakistan, Centre for the Improvement of Working Conditions & Environment, 2007). Geciteerd in: ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

⁸⁸ V. Bonnetterre et al.: "Sino-nasal cancer and exposure to leather dust", in *Occupational Medicine* (2007), Vol. 57, pp. 438–443. Geciteerd in: ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

⁸⁹ G. Dyer, "China's labour law raises US concerns", *Financial Times*, 2 mei 2007, <http://www.ft.com/cms/s/0/09d35e16-f8c4-11db-a940-000b5df10621.html#axzz1Q6trA7Hd> (23 juni 2011)

⁹⁰ Reebok's Human Rights Standard and Chinese Workers' Working Conditions, <http://www.chinalaborwatch.org/pro/show-114.html>

schoenenproductie plaatsvindt, zijn vakbonden altijd slecht vertegenwoordigd geweest en worden ze ook veelal tegengewerkt. Van de totale arbeidsmarkt van 400 miljoen werknemers is slechts een fractie georganiseerd.⁹¹

4.2 Milieu

Vele internationale merken, zoals Nike, Adidas, doen zaken met producenten in China die gif lozen in rivieren waarvan miljoenen mensen afhankelijk zijn voor hun drinkwater en vis. Greenpeace hing in juli 2011 de vuile was hierover buiten met de publicatie van het rapport 'Dirty Laundry'. Daarin wordt aangetoond hoe deze bedrijven bijdragen aan de vervuiling van Chinese meren en rivieren. Er zijn geen specifieke gegevens gevonden over de schoensector in verband met milieuschade in China. Dit is echter geen reden om aan te nemen dat schoenenbedrijven zorgvuldiger omgaan met het milieu, of dat milieuwetgeving strenger is voor deze bedrijven. De merken die genoemd worden door Greenpeace, zoals Adidas, Nike en Puma, produceren tenslotte zowel kleding als schoenen. Het is dus aannemelijk dat soortgelijke problemen ook voorkomen in de schoenenproductie in China en in andere landen. Bijvoorbeeld door het gebruik van chemische stoffen in de leerlooierij die schade aan het milieu kunnen aanrichten. Leerlooien heeft nadelige gevolgen voor het milieu door de afvalstromen die vrijkomen bij de verschillende looifasen. Deze afvalstromen bestaan uit vloeistoffen, vaste stoffen en gassen die luchtvervuiling kunnen veroorzaken. Bovendien wordt er veel energie, water en chemicaliën gebruikt. De chemicaliën, vooral chroomsulfaat en chroomzouten, veroorzaken vervuiling van water en slib. In veel landen zijn chroomzouten verboden vanwege de kankerverwekkende effecten.⁹²

4.3 Overzicht gevonden misstanden

Onderstaande paragrafen bevatten voorbeelden van misstanden bij verschillende bedrijven in de (kleding- en) schoenenproductie:

Yue Yen

Uit onderzoek door de Play Fair 2008 campagne naar de omstandigheden bij de grootste schoenenproducent ter wereld, Yue Yuen, kwam naar voren dat de werknemers moeten werken tegen zeer lage lonen en dat hun rechten routinematig worden geschonden. Yue Yen heeft productiefaciliteiten in China, Indonesië en Vietnam. De arbeiders hadden de volgende klachten: gedwongen en buitensporig overwerk, harde disciplinaire praktijken en verbaal geweld, seksuele intimidatie, slechte gezondheids- en veiligheidsnormen en vakbondrepressie.⁹³

⁹¹ J. Zimmerman, Labour Law: Trends and Practices in China <http://www.fljs.org/uploads/documents/Zimmerman.pdf>

⁹² Zaplog.nl website, Bangladesh: giftig leerlooien voor goedkoop schoeisel, http://zaplog.nl/zaplog/article/bangladesh_giftig_leerlooi_voor_goedkoop_schoeisel

⁹³ Play Fair 2008, report "Clearing the Hurdles: Steps to Improving Wages and Working Conditions in the Global Sportswear Industry", april 2008, http://www.playfair2008.org/docs/Clearing_the_Hurdles.pdf, pagina's 35 – 40.

Kingmaker Footwear Holdings Ltd.

Kingmaker Footwear Holdings Ltd is in handen van Taiwanese eigenaren en heeft ongeveer 20.000 mensen in dienst in China en Vietnam. Een van de fabrieken van het bedrijf bevindt zich in de Changle Industrial Zone in de stad Zhongshan in de Guangdong provincie. In deze fabriek werkten 4.700 mensen in 2005, van wie 80% jonge vrouwen.⁹⁴ Uit interviews met werknemers door NGO China Labor Watch kwamen veel misstanden aan het licht wat betreft arbeidsomstandigheden. Arbeiders in de Kingmaker fabriek hebben werkdagen van 13,5 uur en hebben slechts een rustpauze van 2,5 uur voor lunch en diner. Volgens de Chinese Arbeidswet mogen arbeiders niet meer dan 40 uur per week werken. Ook mogen er niet meer dan 36 overuren gewerkt worden per maand. Dit aantal ligt veel hoger in de Kingmaker fabriek en wordt niet naar verhouding uitbetaald aan de arbeiders. Elke arbeider krijgt 55 dollarcent betaald voor elk paar schoenen dat hij of zij produceert. Volgens onderzoek verdient de arbeider 31 dollarcent per uur als basisloon, maar blijft hier slechts 19 dollarcent tot 24 dollarcent per uur van over vanwege verschillende deducties en boetes. Er bestaat ook de illegale praktijk om één maandloon in te houden als de arbeider ontslag neemt. Verder zijn er de slechte levensomstandigheden waarin de fabrieksarbeiders werken. Veel arbeiders werken met chemicaliën zonder bescherming van handschoenen of andere adequate veiligheidsmaatregelen. Een andere schending was het ontbreken van gezondheidsvoorzieningen en verzekeringen, evenals zwangerschapsverlof.⁹⁵

Milieuproblemen in China

Zoals eerder aangegeven in hoofdstuk 6 heeft Greenpeace onderzoek gedaan naar vervuiling van Chinese meren en rivieren door kledingmerken.⁹⁶ Hierin werd aangetoond hoe vervuiling van oppervlaktewater deels afkomstig is van kledingproducenten die leveren aan internationale kledingmerken. Dit zou het geval zijn in zeker 70% van alle rivieren, meren en waterreservoirs. 'Adidas en Nike doen zich graag voor als groene en maatschappelijk verantwoorde ondernemingen, maar ze doen te weinig om de mensen en het milieu rondom de kledingfabrieken te beschermen tegen de schadelijke stoffen die bij de productie van hun kleding vrijkomen', stelt Pavel Klinckhamers, campagneleider giftige stoffen bij Greenpeace. Hoewel de Chinese wetgeving wat betreft het lozen van deze stoffen beperkt is, omzeilen Chinese toeleveranciers zelfs de weinige regels die er zijn door 's nachts hun afvalwater te lozen.⁹⁷ Volgens Greenpeace hebben onder andere Adidas, Converse en Nike, allen schoenenmerken, gebruik gemaakt van vervuilende Chinese fabrieken. Ondanks bestaand MVO-beleid van deze bedrijven, hanteren ze geen beleid wat een totaaloverzicht mogelijk maakt van de chemicaliën die gebruikt worden in de gehele productieketen.

⁹⁴ China Labor Watch, "Kingmaker Footwear (Timberland made in China)", december 2004, <http://www.chinalaborwatch.org/pro/proshow-119.html>

⁹⁵ China Labor Watch, Kingmaker Footwear (Timberland made in China), december 2004, <http://www.chinalaborwatch.org/pro/proshow-119.html>

⁹⁶ Greenpeace Nederland, "Greenpeace hangt vuile was buiten van Nike en Adidas", 13 juli 2011, <http://www.greenpeace.nl/press/Persberichten-2011/Greenpeace-hangt-de-vuile-was-buiten-van-kledingmerken-zoals-Nike-en-Adidas> Rapport Dirty laundry: <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/toxics/Water%202011/dirty-laundry-report.pdf>

⁹⁷ Greenpeace Nederland, "Greenpeace hangt vuile was buiten van Nike en Adidas", 13 juli 2011, <http://www.greenpeace.nl/press/Persberichten-2011/Greenpeace-hangt-de-vuile-was-buiten-van-kledingmerken-zoals-Nike-en-Adidas> Rapport Dirty laundry: <http://www.greenpeace.org/international/Global/international/publications/toxics/Water%202011/dirty-laundry-report.pdf>

ZARA in Portugal

In 2006 is modeketen Zara, onderdeel van het Spaanse Inditex, beschuldigd van het gebruik van kinderarbeid voor schoenenproductie in Portugal. Het zou gaan om het stikken van het binnenwerk van schoenen uit de Zara zomercollectie die werden verkocht in (onder meer) Portugal. De zaak kreeg redelijk wat media-aandacht, ook internationaal. Het bedrijf heeft met behulp van onder meer nationale vakbonden nader onderzoek ingesteld. Volgens een persbericht van het bedrijf hierover heeft dit onderzoek geen kinderarbeid kunnen vaststellen. Anderzijds zou er wel sprake zijn van een situatie waarin veel stikwerk in deze industrie in een, minder goed gecontroleerde en controleerbare maar legale, thuiswerksituatie wordt gedaan. In dit specifieke geval zou een thuiswerker zich soms door zijn kinderen bij het stikken hebben laten helpen.

5 Kinderarbeid in de leer- en schoenensector

5.1 Introductie

Mondiaal beeld kinderarbeid

De Internationale Arbeidsorganisatie (ILO) van de Verenigde Naties schat dat er wereldwijd 215 miljoen kindarbeiders zijn. Deze kinderen worden geclassificeerd als kindarbeiders, omdat zij onder de minimumleeftijd voor werk zitten of boven die leeftijd zitten en zich bezighouden met werk dat een bedreiging voor hun gezondheid, veiligheid of de goede zeden vormt dan wel onderworpen zijn aan gedwongen arbeid. Het aantal kindarbeiders daalde met 3% tussen 2004 en 2008. Iets meer dan de helft van alle kindarbeiders doen gevaarlijk werk. Het aantal kinderen binnen deze categorie is gedaald met 10%. Van de 215 miljoen kindarbeiders komt het grootste deel uit de regio Azië-Pacific (53%), gevolgd door sub-Sahara Afrika (30%), Latijns-Amerika en het Caribisch gebied (7%) en overige regio's (10%).⁹⁸

Lijst Department of Labor van de Verenigde Staten

Het *Department of Labor* van de overheid in de Verenigde Staten brengt jaarlijks een lijst uit van goederen die met behulp van kinderarbeid en/of gedwongen arbeid worden geproduceerd en naar de Verenigde Staten worden geëxporteerd. Volgens deze lijst werken kinderen aan schoenenproductie in India, Indonesië, Brazilië en Bangladesh, terwijl in China gedwongen (volwassenen) arbeid bestaat bij de schoenenproductie. In Indonesië gaat het vooral om de productie van sandalen waar kinderen bij betrokken zijn. In de leerproductie vindt kinderarbeid plaats in Bangladesh en Pakistan. In India is er daarnaast kinderarbeid bij de productie van leren goederen en accessoires.

Het rapport waarin de lijst voorkomt, vermeldt dat van verschillende landen onvoldoende informatie beschikbaar was om vast te stellen of kinderarbeid of gedwongen arbeid optreedt. Tot deze landen behoren onder andere Vietnam, Tunesië en Marokko. Deze drie landen zijn allen actief in de leer- en schoenenproductie.⁹⁹

Gevaarlijk werk volgens de ILO

Misschien wel 7%, ongeveer 14 miljoen, van de naar schatting 215 miljoen kindarbeiders doet gevaarlijk werk in de productiesector volgens de ILO. De schoenenindustrie en leerlooierij zijn belangrijke categorieën binnen de zogenoemde productiesector. Maar het zijn ook werkplekken waarbij de nare gevolgen van de blootstelling aan gevaren pas na verloop van tijd duidelijk worden. In de talloze kleinschalige industrieën zoals schoenenproductie, leerlooien, kleding maken in *sweatshops*, auto-accu recycling, metaal- of houtbewerking komen de gevolgen voor de gezondheid pas enkele jaren later aan het licht.

De ILO stelt dat misstanden rond kinderarbeid in fabrieken die eigendom zijn van, of aangesloten zijn bij multinationals het grote publiek alert kunnen maken. Tegelijkertijd stelt het dat deze

⁹⁸ ILO/IPEC, "Accelerating action against child labour - ILO Global report on child labour 2010". Mei 2010, <http://www.ilo.org/ipecinfo/product/viewProduct.do?productId=13853>

⁹⁹ U.S. Department of Labor's Bureau of International Labor Affairs Office of Child Labor, "Forced Labor, and Human Trafficking. U.S. Department of Labor's List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor", Dec 2010, <http://www.dol.gov/ilab/programs/ocft/pdf/2010TVPR.pdf>, pagina 25.

rapporten voorbij gaan aan de volle omvang van het probleem. De meest gevaarlijke omstandigheden zijn vaak te vinden in de duizenden kleinschalige operaties bij de leveranciers aan de producenten en de leveranciers aan lokale markten. In veel gevallen werken kinderen thuis samen met een thuiswerkende ouder of voogd.¹⁰⁰

Kenmerken kinderarbeid in de leer- en schoenenproductie

Veel schoenenproducenten besteden werk uit aan derden. In deze uitbesteedde productie komt veelvuldig kinderarbeid voor of worden andere arbeidsrechten niet nageleefd. Er zijn verschillende soorten situaties waarbinnen werk wordt gedaan in deze uitbestedingsketen van schoenen (zie ook de case studie India). Eén daarvan is productie vanuit huis. Bij deze huisnijverheid wordt in de meeste gevallen stukloon betaald en wordt de productiehoeveelheid die het gezin moet leveren zo vastgesteld dat kinderen wel moeten meehelpen om boven het minimumloon uit te komen.

De meerderheid van de kinderen die werken in de leersector in Azië zijn verhuisd van het platteland naar de stad. In plattelandsgebieden hebben gezinnen vaak economische problemen door schulden of verlies van land. Er bestaat een onderscheid tussen jongens en meisjes die met hun familie verhuizen naar de stad, en jongens die alleen verhuizen. Van kinderen die alleen verhuizen wordt verwacht dat ze voor zichzelf zorgen en een deel van hun inkomsten afstaan aan hun familie. Deze jongens komen meestal terecht bij een looierij of fabriek waar ze ook een slaapplek hebben. De kinderen die werken in de leersector komen over het algemeen uit zeer arme families, die het salaris van de kinderen gebruiken als aanvulling op het huishoudbudget.¹⁰¹ De aard van kinderarbeid in de schoenensector is in veel landen gelijk. De landen waar kinderen actief zijn in de productie van schoenen kennen dan ook gemeenschappelijke kenmerken:

- ❑ Een groot aantal kinderen doet gevaarlijk werk, ofwel werk dat fysiek of emotioneel schadelijk is voor kinderen. In de schoenenproductie gaat het in ieder geval om fysiek schadelijk werk. Maar ook hun afhankelijke positie in werkplaatsen en fabrieken kan grote emotionele schade met zich meebrengen.¹⁰²
- ❑ Extreme armoede speelt een belangrijke rol, maar is vaak geen op zichzelf staande reden voor kinderarbeid. Gebrek aan behoorlijk functionerend onderwijs is zeker zo belangrijk. Kinderarbeid is vaak deel van een vicieuze cirkel waarbij de ouders weinig betaald worden, juist omdat er voldoende 'goedkope' kinderen beschikbaar zijn. Dat speelt zeker een rol in goeddeels informele sectoren als de schoenenproductie. Factoren die ook bijdragen zijn een sterke bevolkingsgroei, werkloosheid van volwassenen, slechte arbeidsomstandigheden, gebrek aan een minimumloon, uitbuiting van werknemers, een lage levensstandaard, zwakke wetten of slechte handhaving daarvan, het slecht functioneren van en/of gebrekkige capaciteit van instanties en - *last but not least* - traditionele argumenten in het voordeel van kinderarbeid, zoals de opvatting dat kinderen behoren mee te helpen in het familiebedrijf.¹⁰³
- ❑ Er is een directe link tussen kinderarbeid en onderwijs. Ongeveer de helft van alle basisschool leerlingen in Bangladesh verlaten school voordat ze de laatste klas bereikt

¹⁰⁰ ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

¹⁰¹ The Newsletter, Anna Ensing, "Leather gloves and tiny fingers", No.54, summer 2010, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/IAS_NL54_10%5B1%5D.pdf

¹⁰² ILO website, "India", 15 okt 2009, <http://www.ilo.org/legacy/english/regions/asro/newdelhi/ipec/responses/india/index.htm> (15 juni 2011).

¹⁰³ ILO website, "Bangladesh", 26 okt 2009 <http://www.ilo.org/legacy/english/regions/asro/newdelhi/ipec/responses/bangladesh/index.htm> (15 juni 2011).

hebben.¹⁰⁴ De kwaliteit van publiek onderwijs is vaak laag, het bewustzijn van het belang van school is vaak wel aanwezig, maar veelal analfabete ouders hebben er zelf geen ervaring mee of vertrouwen in en de indirecte schoolkosten zoals transport, boeken en uniforms kunnen een aanzienlijke belasting voor het gezinsinkomen zijn.

- ❑ Vaak wordt van kinderen verwacht dat zij hun ouders helpen bij werkzaamheden en is er een heersende overtuiging dat kinderen het beroep erven van ouders die een eigen werkplaats hebben, dus dat zij de schoenenwerkplaats overnemen. Dit kwam ook naar voren in het onderzoek dat SOMO in India heeft laten uitvoeren, waarbij in een aantal gevallen sprake was van kinderen die het vak leerden van hun ouders.
- ❑ De landen hebben beperkte middelen voor het bieden van beroepsonderwijs en de kwaliteit van het geboden onderwijs is niet altijd goed.¹⁰⁵
- ❑ Er bestaan verschillen in wetgeving voor kinderarbeid in de verschillende landen en bestaande wetgeving wordt vaak niet of slecht uitgevoerd.

5.2 Kinderarbeid in de informele sector

Productie van leren schoenen in de informele sector kan grofweg verdeeld worden in thuiswerk, kleinschalige en middelgrote productie. Zeer kleinschalige productie of thuiswerk vindt vaak plaats in de woonruimte van huishoudens of in kleine werkplaatsen. Het is lastig om een exact cijfer te geven van het aantal thuiswerkers in de schoenproductie. Een voorbeeld uit India (zie figuur 8) geeft aan dat 60% van de productie van leren schoenen plaatsvindt bij gezinnen thuis of in zeer kleinschalige productielocaties. Leerlooierijen zijn echter grootschaliger: 55% van de looierijen valt in de categorie van middelgrote - en grootschalige bedrijven.

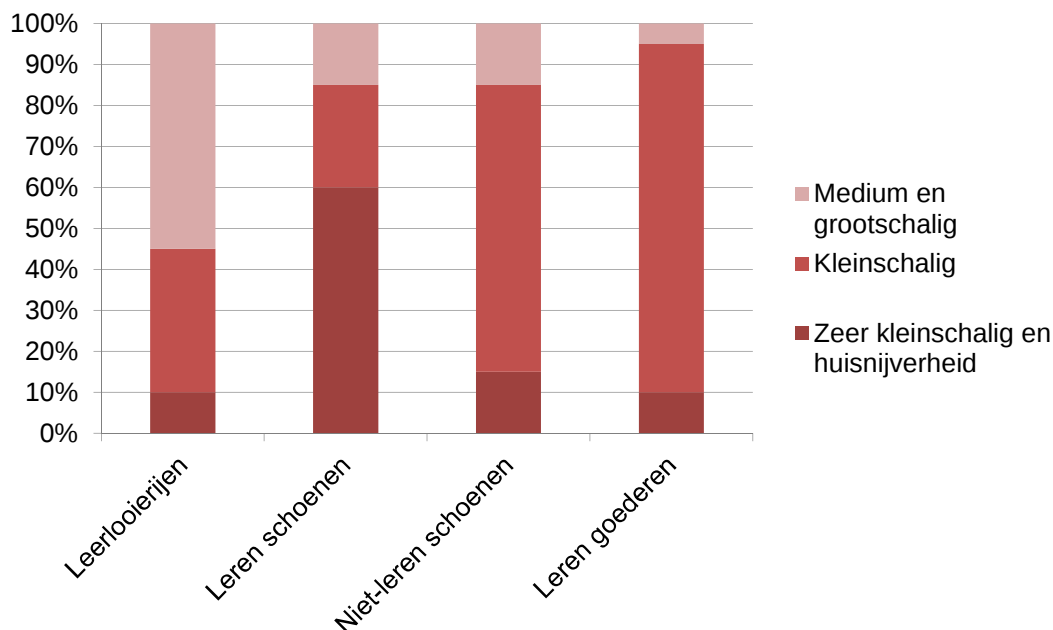
Kinderarbeid is juist wijdverbreid in de informele sector waar productieactiviteiten plaatsvinden bij gezinnen thuis of in kleine werkplaatsen. Productiewerk dat bij mensen thuis plaatsvindt leidt in veel gevallen tot kinderarbeid, vooral wanneer het hoofd van het gezin grondstoffen inkoopt en het werk met het hele gezin uitvoert.¹⁰⁶ Kinderarbeid in huisnijverheid vindt plaats zowel in stedelijke als in rurale gebieden. Als een gezin verhuist van het platteland naar de stad kunnen kinderen productiewerkzaamheden binnenshuis oppakken samen met hun ouders. Kinderarbeid komt ook voor in gezinnen of kleine werkplaatsen op het platteland. Families ontvangen leer van de looier of van een tussenhandelaar en worden betaald om thuis leren producten te maken.

¹⁰⁴ ibid

¹⁰⁵ ILO, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), report "Children in hazardous work, What we know, What we need to do", 10 June 2011, http://www.ilo.org/global/publications/ilo-bookstore/order-online/books/WCMS_155428/lang-en/index.htm

¹⁰⁶ UNICEF, The Subterranean Child Labour Force: Subcontracted Home Based Manufacturing in Asia, November 2002 <http://www.unicef-irc.org/publications/pdf/iwp96.pdf>

Figuur 8: Kleinschalige en grootschalige productie leer en schoenen in India¹⁰⁷

5.3 Kinderarbeid in leerlooierijen

Over het algemeen is de schoenenproductie te verdelen in de volgende processen: het maken van mallen, het knippen of uitsnijden van patronen, het uitsnijden van de bovenkant in leer, het maken van de zool uit leer of plastic, het samenbrengen van de bovenkant en zool en het afwerken zoals poetsen en verpakken. Elk van deze activiteiten brengt gezondheidsrisico's met zich mee, vooral voor kinderen. Deze risico's worden veroorzaakt door fysieke factoren zoals slechte verlichting, lawaai, slechte ventilatie en de blootstelling aan chemicaliën, zoals benzeen uit lijm en andere vluchtige stoffen.¹⁰⁸ Vaak leidt langdurig werk met deze stoffen tot ademhalingsproblemen, longziekten en huidinfecties. Door de lijm worden de kinderen gedrogeerd. Als ze werk combineren met school dan zitten ze daar vaak gedrogeerd wat zorgt voor o.a. concentratieproblemen. Over het algemeen werken kinderen in de kleine werkplaatsen of thuis.

¹⁰⁷ S. Damodaran & P. Mansingh, Centre for Education and Communication (CEC), "CEC Working Paper, Leather Industry in India", 2008 http://www.cec-india.org/images/stories/pdf/CECWork_paper/Leather%20Industry%20in%20India.%202008.pdf

¹⁰⁸ R. Tiwari, "Child labour in footwear industry: possible occupational health hazards", Indian Journal of Occupational and Environmental Medicine, april 2005, vol. 9 issue 1, <http://medind.nic.in/iaj/t05/i1/iajt05i1p7.pdf> (24 mei 2011)

Kinderen worden het meest ingezet door looiers die een looierij leasen. De kinderen, bijna altijd jongens, voeren handmatig werk uit in alle drie de productiefasen van leer.¹⁰⁹ Kinderen in de eerste fase van het productieproces werken meestal als assistenten; ze voeren orders uit van volwassenen en helpen ze waar dit nodig is. Na het bestrooien van het leer met kalk halen kinderen het leer met een tang uit grote tonnen. Als deze tonnen lekken is het de taak van de kinderen om openingen te dichten met overgebleven stukken leer. Het handmatig verwerken van leer verklaart waarom kinderen vaak niet worden aangetroffen in grootschalige productie. Het vervoeren van meerdere grote stukken leer is simpelweg te zwaar voor kinderen en wordt uitgevoerd door volwassenen of met behulp van riksja's.¹¹⁰

Bij het verwijderen van haren van de dierenhuiden worden kinderen ingezet om het leer te bevochtigen.¹¹¹ Een andere veelvoorkomende taak voor kinderen is het drogen van leer, op het dak of in de looierij. In de derde fase wordt er vooral gebruik gemaakt van chemische reacties die plaatsvinden in machines. In minder gemechaniseerde looierijen stoffen kinderen het leer af met een doek en verven ze het leer met de hand. Na het verven moet het leer gedroogd worden op dezelfde manier als in fase twee. Kinderen sorteren de eindproducten op maat of kwaliteit om ze voor te bereiden op de verkoop. Afgezien van de activiteiten die direct gerelateerd zijn aan de schoenenproductie fungeren kinderen op veel manieren als 'assistent', bijvoorbeeld als er chemicaliën gehaald moeten worden of iets besteld moet worden.¹¹²

Het looien van leer is een gevaarlijke activiteit die plaatsvindt in een ongezonde omgeving. Het looien van huiden gebeurt in grote vaten of tonnen die gevuld zijn met chemicaliën. Kinderen werkzaam in looierijen lopen vaak blootsvoets door deze chemicaliën of krijgen chemicaliën op hun huid als ze huiden uit de vaten halen. Ongelukken gebeuren doordat kinderen en volwassenen uitglijden op de glibberige werkvloer of in het ergste geval, belanden in de vaten gevuld met chemicaliën. Na veelvuldig contact met deze stoffen kunnen allerlei allergieën en huidaandoeningen optreden. Ook kunnen zich huidzweren ontwikkelen door contact met chroomzouten, wat kan leiden tot blijvende huidschade en aantasting van het neustussenschot.¹¹³

In figuur 9 wordt het risico op kinderarbeid in de leerproductie in Bangladesh weergegeven. De waardeketen zoals aangegeven in de figuur begint bij het slachthuis waar de kans op kinderarbeid klein is. In de praktijk zijn leren huiden afkomstig van vee dat gehouden wordt in veehouderijen en boerderijen. Daar bestaat ook een mogelijke kans op kinderarbeid, bijvoorbeeld doordat kinderen op de dieren moeten passen.

¹⁰⁹ The Newsletter, Anna Ensing, "Leather gloves and tiny fingers", No.54, summer 2010, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/IIAS_NL54_10%5B1%5D.pdf

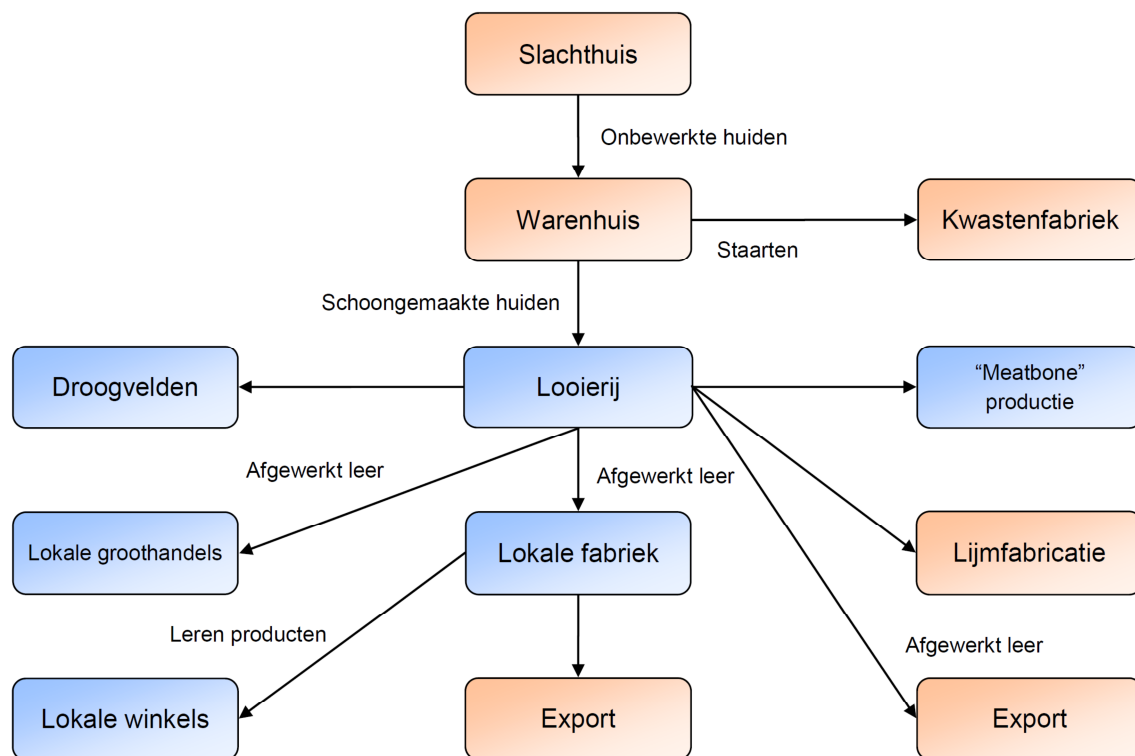
¹¹⁰ Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Anna Ensing, "Hazardous Child Labour in the Leather Sector of Dhaka, Bangladesh", januari 2009, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/Ensing_Leather_Bangladesh_2009.pdf

¹¹¹ ibid

¹¹² United States Department of Labor website, "Leather Footwear", 1997, <http://www.dol.gov/ilab/media/reports/iclp/sweat4/leather.htm#Top> (24 mei 2011)

¹¹³ A. Pandey, Leather and Tanning presentation, geen datum, <http://www.docstoc.com/docs/68087961/Leather-and-tanning-Occupational-health-hazards>

Figuur 9: Risico op kinderarbeid in de leerproductie in Bangladesh (blauw)¹¹⁴

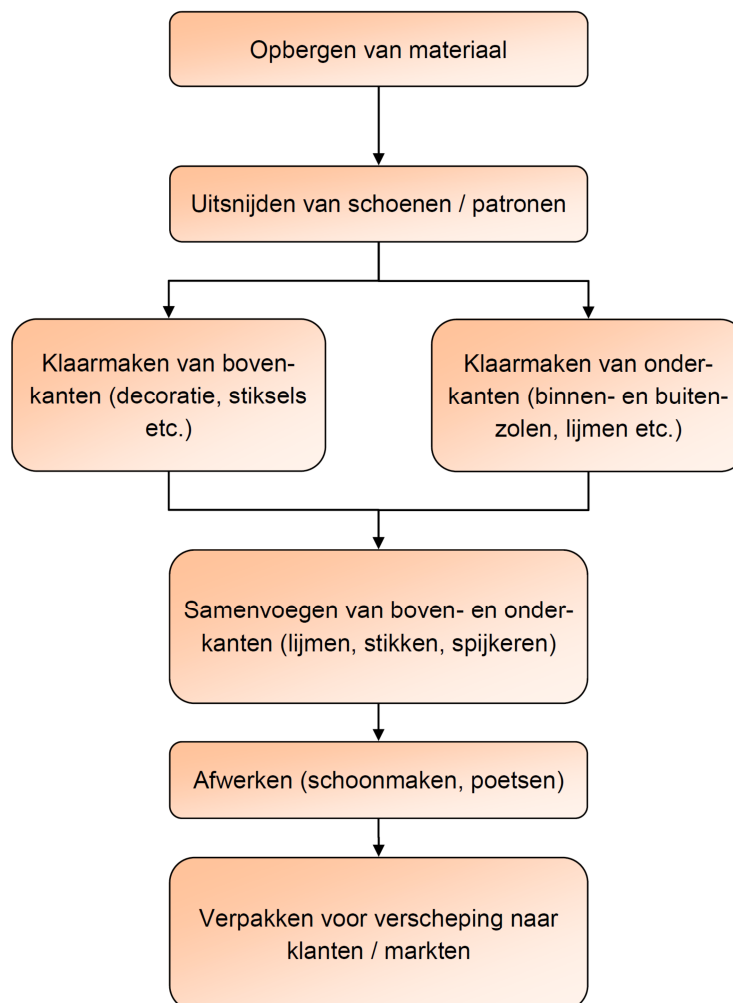

¹¹⁴ Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Anna Ensing, "Hazardous Child Labour in the Leather Sector of Dhaka, Bangladesh", januari 2009, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/Ensing_Leather_Bangladesh_2009.pdf

5.4 Kinderarbeid in schoenenproductie

In figuur 10 is te zien welke activiteiten door kinderen worden uitgevoerd in de kleinschalige of informele schoenenproductie.

Figuur 10: Activiteiten door kinderen uitgevoerd in de informele / kleinschalige schoenenproductie

Een voorbeeld uit India uit 1996 beschrijft stappen in de schoenenproductie die door kinderen worden gedaan:

“De sloppenwijk was een ellendige plek. De hoeveelheid afval van de productie – leer, plastic en rubber – gaf aan dat er een aanzienlijke hoeveelheid schoenen geproduceerd werden. De kinderen produceren geen complete schoenen maar onderdelen. Er zijn kinderen gezien die hakken uitsneden met zagen, bovenkanten van damesschoenen uitsneden uit leren lappen, merken aanbrachten op de binnenkant van schoenen en sandalen, bovenkanten aan zolen naaiden op naaimachines, binnenzolen uit vellen drukten, leren, rubberen en houten zolen uitsneden en voltooide producten naar groothandels transporteerden. Elke stap in het productieproces werd uitgevoerd door kinderen. Hun werkdagen beginnen om 5 of 6 uur in de ochtend en duren tot 10 of 11 uur in de avond. De kinderen ontvangen geen salaris, in plaats daarvan ontvangen hun ouders een bedrag als hun kind meegenomen wordt.”¹¹⁵

Een ander citaat uit een onderzoek van Human Rights Watch komt overeen met SOMO's bevindingen uit het onderzoek in India:

“Hoewel een aantal fabrieken, vooral grotere ondernemingen in de ‘leather belt’ van Tamil Nadu, er goede arbeidersomstandigheden op nahouden, zijn er veel problemen in de leerproductie. Kinderarbeid en gedwongen arbeid komen vooral voor in kleinschalige werkplaatsen bij mensen thuis die werk ontvangen wat is uitbesteed door grotere bedrijven. Door kleine aantallen mensen in dienst te nemen ontkomen subcontractors aan controle onder de Factories Act door te claimen dat kindarbeiders lid zijn van de familie.”¹¹⁶

Ook in Bombay werken kinderen in de schoenenproductie. Hieronder een citaat uit hetzelfde onderzoek:

“Duizenden kinderen maken schoenen in de sloppenwijken van Bombay. Ze vervaardigen sandalen, mocassins, leren schoenen voor mannen, vrouwen en kinderen en schoenendelen voor de exportmarkt. Deze kinderen werken in kleine werkplaatsen met ieder drie tot vijf kinderen in dienst, vooral jongens. Zij zijn afkomstig uit kleine dorpen in Rajasthan waar de schoenenproductie een traditioneel vak is onder enkele kasten. De kinderen werken gedurende tien maanden en keren twee maanden terug naar hun ouderlijk huis. Deze werkcyclus begint ongeveer vanaf hun zevende en duurt ongeveer tien of vijftien jaar, tot ze hun huwbare leeftijd bereikt hebben.”¹¹⁷

¹¹⁵ Human Rights Watch, “The small hands of slavery. Bonded Child Labor In India”, 1996, <http://www.hrw.org/legacy/reports/1996/India3.htm>

¹¹⁶ ibid

¹¹⁷ ibid

5.5 Zwakke plekken in het proces van controle op kinderarbeid

Er bestaan verschillende initiatieven in de schoenen- en leersector die zich bezighouden met onder andere controle op kinderarbeid. Deze zijn eerder beschreven in hoofdstuk 5. Echter, er zijn een aantal redenen waarom kinderarbeid op grote schaal lastig te monitoren is. De volgende paragrafen gaan in op de uitdagingen aan het begin van de keten, in de productielanden.

Kinderarbeid in looierijen

Kinderen voeren een groot aantal verschillende taken uit in looierijen. Echter, de productie in lokale looierijen en export georiënteerde looierijen is niet altijd duidelijk van elkaar gescheiden. Het is gebruikelijk dat grote leerproducenten en exporteurs hun eigen looierij, fabriek en verkooppunten hebben. De eigenaren van export georiënteerde looierijen zijn zich over het algemeen bewust van het negatieve imago van kinderarbeid en de mogelijke consequenties voor hun export. Volgens interviews met werknemers worden inspecteurs vaak zorgvuldig misleid. De eigenaren doen dit door de kinderen die eruitzien alsof ze onder de 18 zijn, weg te sturen van de looierij wanneer (veelal lokale) inspecteurs een inspectie komen uitvoeren.¹¹⁸ Een andere manier waarop grote looierijen de beschuldiging van kinderarbeid kunnen omzeilen is door het uitbesteden van een deel van het productieproces naar andere, kleine looierijen die geen certificering hebben. De meeste kinderen werken voor zelfstandige looierijen waar goede (en goed beveiligde) machines, kwalitatief goede chemicaliën en veiligheidsmaatregelen ontbreken. Uit meerdere onderzoeken komt naar voren dat de meeste kinderarbeid plaatsvindt in de informele looisector en in de minder zichtbare werkplaatsen. Ook is zeker niet uitgesloten dat, gezien de veelal gebrekkige inspecties en de uitbesteding verder in de keten, er ook bij export georiënteerde bedrijven kinderarbeid in hun productieketen voorkomt.¹¹⁹

Specifieke inspectieproblemen

Zoals hierboven vermeld is een van de grootste obstakels in de controle op kinderarbeid het feit dat het werk grotendeels plaatsvindt in de informele sector, zowel in de leerlooierijen als in de schoenenproductie.¹²⁰ Als inspecties plaatsvinden op basis van officiële bedrijfsgegevens is de kans groot dat slechts een deel van alle werkzaamheden in de sector worden meegenomen. Aangezien de meeste kinderarbeid plaatsvindt in kleinschalige werkplaatsen is het voor inspecteurs moeilijk om legaal onderzoek te doen bij mensen thuis. In veel landen schrijft de wet voor dat wanneer mensen werken en leven in dezelfde locatie, de toestemming van de hoofdbewoner nodig is voordat men het huis mag betreden. In andere gevallen begrijpen de arbeiders niet waarom inspecties plaatsvinden, of zijn angstig om hun medewerking te verlenen. Een ander probleem ligt in het feit dat kindarbeiders of hun ouders soms niet willen meehelpen aan onderzoeken, waardoor het lastig is voor de inspecteurs om een adequate controle op kinderarbeid uit te voeren.

¹¹⁸ Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Anna Ensing, "Hazardous Child Labour in the Leather Sector of Dhaka, Bangladesh", januari 2009, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/Ensing_Leather_Bangladesh_2009.pdf

¹¹⁹ S. Butler, "Surveys of conditions in foreign workplaces easily fooled", The Sunday Times, 24 maart 2007, http://business.timesonline.co.uk/tol/business/industry_sectors/retailing/article1560566.ece (24 juni 2011)

¹²⁰ ILO-IPEC, The Role of Labour Inspecting in Combating Child Labour, 17-21 september 2001, <http://ilo-mirror.library.cornell.edu/public/english/protection/safework/labinsp/harare.pdf>

5.6 Kinderarbeid in producentenlanden voor de Nederlandse markt

Belangrijkste producentenlanden

Hieronder volgt een overzicht van wat er gevonden kon worden over kinderarbeid in de leer- en schoenenproductie bij de belangrijkste producentenlanden die naar Nederland exporteren:

China

In 2005 werd er informatie naar buiten gebracht over de aanwezigheid van kinderarbeid bij een Kingmaker Footwear Holdings fabriek, die Timberland als klant had. Volgens de door NGO China Labor Watch geïnterviewde werknemers werkten in de fabrieken kinderen in de leeftijd van 14 en 15 jaar, terwijl dit volgens de Chinese wet is verboden. Deze kinderen gebruikten valse of geleende identificatiebewijzen, waardoor het bij controle moeilijk is aan te tonen dat zij minderjarig zijn.¹²¹ Het afgesloten karakter van het Chinese politieke systeem en een gebrek aan statistische data maken het lastig om betrouwbare informatie te verkrijgen over kinderarbeid in de schoenensector. Volgens het International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC) komt kinderarbeid meer voor in de zuidelijke kuststeden, vooral omdat de regio zich in een snel tempo uitgebreid heeft. Het feit dat kinderarbeid vermoedelijk relatief minder voorkomt in China dan in andere Aziatische landen wordt verklaard door het hoge aantal volwassenen dat werkzaam is, de een-kind-politiek en het feit dat bijna alle kinderen naar de basisschool gaan. Net als in de omliggende landen komt kinderarbeid vaker voor bij families thuis of kleine werkplaatsen. In april 2011 werd bekend dat negen Vietnamezen (waarvan er één 17 jaar was, de anderen ouder) onder erbarmelijke omstandigheden, analoog aan slavernij, moesten werken in een leren schoenenfabriek in de provincie Fujian in China.¹²²

Vietnam

De schoenenindustrie is met de kledingindustrie de grootste exportsector. In 2005 waren er 580.000 mensen werkzaam in de schoenensector. Afgelopen jaren is het aantal buitenlandse investeringen in de schoenensector sterk gegroeid, evenals het aantal kleine (thuis)werkplaatsen. Dit betekent dat er een grotere informele sector is ontstaan in de schoenenproductie.¹²³ In een rapport van het *Department of Labor* van de Amerikaanse overheid wordt vermeld dat van verschillende landen onvoldoende informatie beschikbaar was om vast te stellen of kinderarbeid of gedwongen arbeid optreedt. Tot deze landen behoort ook Vietnam.¹²⁴ In april 2011 werden zes kinderen van 14 en 15 jaar bevrijd uit een situatie analoog aan slavernij in een naaifabriekje te Ho Chi Minh City (het is niet duidelijk of het om schoenen of textiel ging).¹²⁵

¹²¹ *ibid*

¹²² T. Tre, "2 Vietnamese 'slaves' escape China, recount tales", 18 april 2011,

<http://tuoitrenews.vn/cmlink/tuoitrenews/society/2-vietnamese-slaves-escape-china-recount-tales-1.28097>

¹²³ Centre for Development and Integration, Trade liberalization and its impact on leather footwear and garment industries in Vietnam, juni 2006, http://www.cuts-citee.org/tdp/pdf/Case_Study-Trade_liberalization_and_its_impact_on_leather_footwear_and_garment_industries_in_Vietnam.pdf (24 februari 2011).

¹²⁴ U.S. Department of Labor's Bureau of International Labor Affairs Office of Child Labor, Forced Labor, and Human Trafficking. U.S. Department of Labor's List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor. December 2010, <http://www.dol.gov/ilab/programs/ocft/pdf/2010TVPPRA.pdf> (23 feb 2011), pagina 25.

¹²⁵ T. Tre, "Tuoi Tre helps rescue six slave children in HCMC", 16 april 2011, <http://www.tuoitrenews.vn/cmlink/tuoitrenews/society/tuoi-tre-helps-rescue-six-slave-children-in-hcmc-1.27941>

India

Ondanks het bestaan van nationale wetten die kinderarbeid (gedeeltelijk) verbieden, blijven kinderen werkzaam in de schoenenproductie in India. In de *Factories Act* uit 1948 is het looien van leer opgenomen in de lijst van “industries involving hazardous processes”.¹²⁶ Ook de Child Labour (Prohibition and Regulation) Act uit 1986 verbiedt kinderarbeid in leerlooierijen.¹²⁷ De schattingen over de hoeveelheid kinderarbeid in India lopen nogal uiteen. Volgens een onderzoek van de ILO, gepubliceerd in 2007, waren er 12,7 miljoen werkende kinderen van tussen de 5 en 14 jaar in India in 2001. Dat was 5% van alle kinderen tussen 5 en 14 jaar en 3% van de beroepsbevolking. Van de 12,7 miljoen kinderen, waren er 5,8 miljoen voltijds werknemer (6 maanden gewerkt voorafgaand aan de datum van de telling) en 6.9 miljoen marginale werknemers (geen zes maanden gewerkt, maar wel werk gedaan). Van de kinderen tussen 5 en 17 jaar, waren er 28,3 miljoen aan het werk (15,1 miljoen voltijds en 13,2 miljoen marginaal).¹²⁸ In werkelijkheid zouden er meer kinderen kunnen werken, aangezien er in 2001 bovenop de werkende kinderen nog eens 87 miljoen kinderen van 5 tot 14 jaar niet naar school gingen. In 2004-2005 was dit aantal gedaald naar 43 miljoen. Op basis van deze cijfers wordt ook wel geschat dat er 60 miljoen werkende kinderen zijn in India¹²⁹, zoals in juni 2011 de Indiase NGO Save the Childhood Movement nog deed.¹³⁰ Specifieke statistieken over het aantal werkende kinderen in India ontbreken. Dit kwam ook in het door SOMO uitgevoerde onderzoek in India naar voren. Inspecties op basis van de *Factories Act* mogen alleen plaatsvinden bij bedrijven die tien of meer werknemers in dienst hebben, wat een belangrijke factor is in het ontbreken van officiële cijfers.

De Indiase Council for Leather Exports stelde in september 2010 dat kinderarbeid niet voorkomt in de georganiseerde Indiase exportsector voor leer en schoenen. Het heeft niettemin een gedragscode rond kinderarbeid voor leden opgesteld.¹³¹ In de gedragscode staat vermeld dat het de verantwoordelijkheid van de leden is om te garanderen dat de minimum beroepsleeftijd volgens Indiase wetgeving in alle productie-units gehandhaafd wordt. Bovendien dient er geen kinderarbeid plaats te vinden zoals verboden in de Child Labor (Prohibition and Regulation) Act 1986 en de *Factories Act*.¹³²

¹²⁶ The Factories Act, 1948 (Act No. 63 of 1948), as amended by the Factories (Amendment) Act, 1987 (Act 20 of 1987) <http://www.ilo.org/dyn/natlex/docs/WEBTEXT/32063/64873/E87IND01.htm>

¹²⁷ Child Labour Laws website, “The Child Labour (Prohibition and Prevention) Act, 1986” <http://www.childlabour.in/child-labour-laws.htm> (25 May 2011)

¹²⁸ International Labour Organization, “Child Labour Facts and Figures: An Analysis of Census 2001”, 2007, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/@asia/@ro-bangkok/@sro-new_delhi/documents/projectdocumentation/wcms_125442.pdf

¹²⁹ National Commission for Protection of Child Rights (NCPCR), “Magnitude of Child Labour in India, An Analysis of Official Sources of Data (Draft)”, 2007, http://ncpcr.gov.in/Reports/Magnitude_of_Child_Labour_in_India_An_Analysis_of_Official_Sources_of_Data_Draft.pdf

¹³⁰ The NGO Save the Childhood Movement (Bachpan Bachao Andolan), report “Capital Corruption: Child Labour in India”, juni 2011, <http://www.bba.org.in/images/CAPITAL%20CORRUPTION.pdf>

¹³¹ Council for Leather Exports, “Adoption of a ‘Code of Conduct’ for CLE Members”, september 2010, <http://www.leatherindia.org/codeOfConduct.asp>

¹³² *ibid*

Volgens de Amerikaanse *Department of Labor*-lijst werken kinderen in India aan schoenenproductie en bij de productie van leren goederen en accessoires. In tegenstelling tot Pakistan en Bangladesh, wordt het werken door kinderen in leerlooierijen niet genoemd.¹³³ Wat niet wil zeggen dat het niet plaatsvindt zoals eerder vermeld. In mei 2011 dook in de Indiase pers het bericht op dat 44 kindarbeiders bevrijd waren bij leerunits in Delhi.¹³⁴ In het bericht worden de bedrijven niet gekoppeld aan de productie voor de internationale markt. De kinderen, de meeste ongeveer tien jaar oud, werden regelmatig geslagen en werkten in een kleine ruimte in een leer unit met weinig ventilatie. Ze waren werkzaam in de assemblage van leren handtassen en schoenen. De werkgevers van de kinderen zijn gearresteerd en zullen worden vervolgd onder de Indiase wetgeving met betrekking tot kinderarbeid.¹³⁵ Volgens het Indiase National Child Labour Project (NCLP) dateren de meest recente observaties van kinderarbeid in de schoenensector allebei uit 2008. Op 5 februari 2008 werd er een inval gedaan bij Miracle Shoes in Vinnamangalam waarbij een jongen en meisje uit het werk werden gehaald. Het tweede geval vond plaats op 22 februari 2008 toen er een inval werd gedaan bij Ambur Shoes. Er werden vijf kinderen tussen de 12 en 13 jaar uit het werk gehaald.¹³⁶

Indonesië

In Indonesië is kinderarbeid in de schoenensector een veel voorkomend fenomeen; veel kleine producenten hebben familieleden in dienst en hier maken kinderen ook deel van uit. Veel kinderen werken samen met hun ouders of zijn familie van de eigenaar van de werkplaats. De werkplaatsen verdienen weinig aan het uitbesteedde werk wat ze doen en gebruiken kinderen als goedkope en gemakkelijk beschikbare werknemers. De kinderen worden tewerkgesteld vanwege de geringe toegang tot onderwijs na het afronden van de basisschool. Ondanks het bestaan van wetten die arbeid van kinderen jonger dan 15 jaar verbieden, zijn veel kinderen aan het werk. Tegenwoordig werken veel kinderen voor of na school om bij te verdienen of om hun schoolkosten te betalen, en komt het voor dat kinderen school compleet voor werk verruilen.¹³⁷

Bangladesh

Volgens de ILO waren er in Bangladesh 4,9 miljoen kinderen werkzaam in de leeftijd van 5-14 jaar in de periode tussen 2002 en 2003. In de leeftijd van 5-17 jaar bedroegen dit 7,9 miljoen kinderen.¹³⁸ In 2007 bracht ILO-IPEC informatie naar buiten over kinderen die werkzaam zijn in de leerindustrie in Dhaka in Bangladesh. Ze concludeerden dat ongeveer 260 kinderen werkten in leerlooierijen, 3,040 kinderen werkten in schoenenfabrieken en 320 kinderen werkten met leerproducten, het merendeel jongens.¹³⁹

¹³³ U.S. Department of Labor's Bureau of International Labor Affairs Office of Child Labor, "Forced Labor, and Human Trafficking. U.S. Department of Labor's List of Goods Produced by Child Labor or Forced Labor", Dec 2010, <http://www.dol.gov/ilab/programs/ocft/pdf/2010TVPRA.pdf>, pagina 25.

¹³⁴ 44 child labourers rescued from leather units in Delhi <http://www.thehindu.com/news/cities/Delhi/article2031993.ece>

¹³⁵ 44 Child Labourers of Bihar rescued from different sweat houses <http://www.bba.org.in/news/190511.php> en http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2011-05-20/delhi/29564086_1_child-labourers-chicken-pox-rescue-operation

¹³⁶ Voor meer informatie over de NCLP: Developing a tracking system to follow up children in the National Child Labour projects Scheme, http://www.unicef.org/india/child_protection_2900.htm en NCLP website <http://labour.nic.in/cwl/nclp.htm>

¹³⁷ International Labour Organization, Child Labour in the Informal Footwear Sector in West Java, feb 2004, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/---asia/---ro-bangkok/---ilo-jakarta/documents/publication/wcms_123818.pdf

¹³⁸ ILO website, "Bangladesh", 26 okt 2009 <http://www.ilo.org/legacy/english/regions/asro/newdelhi/ipec/responses/bangladesh/index.htm>.

¹³⁹ Foundation for International Research on Working Children (IREWOC), Anna Ensing, "Hazardous Child Labour in the Leather Sector of Dhaka, Bangladesh", januari 2009, http://www.childlabour.net/documents/worstformsAsiaproject/Ensing_Leather_Bangladesh_2009.pdf

Kinderen worden het meest aangetroffen in kleinschalige werkplaatsen die produceren voor de lokale markt, maar ook in thuiswerk-situaties. Een meerderheid van de Bangladeshi kinderen is gemigreerd van het platteland naar de stad vanwege push-factoren, zoals economische problemen (bijvoorbeeld schulden) of het verlies van land. Armoede in combinatie met sociale problemen is de meest voorkomende factor voor een verhuizing naar de stad. Grote bedrijven nemen over het algemeen kinderen niet direct aan, onder andere omdat ze geschoolde arbeiders willen en omdat er regelmatig inspecties plaatsvinden. Kleine en informele bedrijven hebben wel vaak kinderen in dienst. Veel van deze bedrijven zijn opgestart door ondernemers die zelf afkomstig zijn uit arme families, of die ook als kindarbeider hebben gewerkt. Sommige kinderen werken thuis in gezinnen. In deze gevallen weet de opdrachtgever vaak niet precies wie wat produceert. Dit zijn gevallen van uitbesteding binnen gezinnen en komen voor omdat families per stuk betaald worden, waarbij de kinderen helpen met het verdienen van een gezinsinkomen.¹⁴⁰

Brazilië

In juni 2009 gaf kinderarbeid specialist Renato Mendes, in Brazilië werkend bij de International Labour Organization (ILO), aan dat kinderarbeid in de Braziliaanse schoenenindustrie een aantal jaren geleden nauwelijks meer voorkwam. Echter, door een belangrijke verschuiving in de industrie ziet men de praktijk weer toenemen. Een groot percentage van het Braziliaanse schoeisel wordt nu geproduceerd via uitbesteding. Aan het eind van de keten, ziet men vaak een kleinschalige thuisproductie met kinderarbeid. Volgens Braziliaans recht is de woning onschendbaar, arbeidsinspecteurs mogen deze niet betreden. Daardoor zijn er misleidende officiële gegevens over de betrokkenheid van kinderen in de schoenenindustrie.¹⁴¹

Volgens overheidsstatistieken werkten in 1999 in de leerindustrie 3,500 kinderen jonger dan 18 jaar, en bij de schoenenproductie 40,000 kinderen.¹⁴² In 2002 bracht ILO/IPEC een evaluatierapport uit, waarin staat dat de kinderarbeid al fiks was gedaald in 2001, althans, in de regio Vale dos Sinos.¹⁴³ In een brief aan de U.S. Department of Labor (DOL), gedateerd april 2010, stelt Abicalçados, the Brazilian Footwear Industries Association, dat er geen land ter wereld is dat zoveel heeft gedaan ter bestrijding van kinderarbeid dan Brazilië. DOL beroept zich volgens de brief op oude onderzoeken, terwijl de situatie verbeterd is. Volgens Abicalçados is ook niet geverifieerd dat er thuisproductie met kinderarbeid optreedt.¹⁴⁴

¹⁴⁰ ibid

¹⁴¹ Ambassade van de Verenigde Staten in Brasilia, kabel "child labor in Brazil - additional comment on dol list of goods for TVPRA", Juni 2009, <http://wikileaks.org/cable/2009/06/09BRASILIA807.html>

¹⁴² International Labour Organization, International Programme on the Elimination of Child Labour (IPEC), "Costs and Benefits of Eliminating Child Labour in Brazil", Januari 2003, http://www.cepea.esalq.usp.br/pdf/paper_ILO.pdf

¹⁴³ ILO/IPEC, an ex-post evaluation by independent evaluators "Combating the Exploitation of Child Labor in the Footwear Industry of the Vale dos Sinos, Brazil", april 2002, www.ilo.org/ipecinfo/product/download.do?type=document&id=6305

¹⁴⁴ Abicalçados, the Brazilian Footwear Industries Association, letter to U.S. Department of Labor (DOL), "Re. Request for Information Regarding Initial List of Goods under Section 105 (b) (1) of the Trafficking Victims Protection Reauthorization Act (TVPRA) of 2005", April 2010, <http://www.dol.gov/ilab/programs/ocft/FR20100224/Brazil/Brazil.pdf>

Marokko

Volgens het *Department of Labor* (DOL) van de Amerikaanse overheid vindt er waarschijnlijk kinderarbeid in Marokko in de schoenen en leerproductie plaats. Het zou gaan om kleine leerlooierijen en werkplaatsen, die vrijwel uitsluitend lijken te produceren voor de binnenlandse en Noord-Afrikaanse markten. Volgens oude rapporten uit 1993 en 1994 zouden jonge kinderen van 11 en 12 jaar aan het werk zijn in kleine, slecht geventileerde werkplaatsen, waar ze werken met giftige chemische stoffen en aan gevaarlijke machines. Verder zou de leerlooierij misbruik maken van het leerlingwezen door kinderen onder de wettelijke minimumleeftijd van 12 jaar te gebruiken. De onderwijsbond SNE in Fes helpt onder meer kinderen die werkzaam zijn geweest in de leer- en schoenenproductie.¹⁴⁵ Door verschillende maatregelen, zoals contact met arme ouders en extra schoolactiviteiten, en voorlichting over de gevaren van kinderarbeid, gaan veel kinderen weer naar school en stoppen zij met werken.

Portugal

In 2006 is modeketen Zara, onderdeel van het Spaanse Inditex, beschuldigd van het gebruik van kinderarbeid voor schoenenproductie in Portugal. Ondanks de internationale en nationale media-aandacht heeft onderzoek geen kinderarbeid kunnen vaststellen. Er zou sprake zijn van een legale thuiswerksituatie waarbij een thuiswerker zich soms door zijn kinderen had laten helpen. In Portugal is de schoenenmakerij traditioneel een sector waarin kinderen actief zijn. In het algemeen, maar ook bij de productie van schoenen, zou kinderarbeid in dit land sterk zijn afgenomen maar zeker - vooral in de informele sector - niet verdwenen zijn.¹⁴⁶

¹⁴⁵ FNV Mondiaal website, B. Speleers, "Kinderarbeid in Marokko en het effect van SNE", 8 juni 2011, http://www.fnvmondiaal.nl/projecten/359655/Kinderarbeid_en_effect_SNE_in_Marokko

¹⁴⁶ Martin Eaton, University of Ulster, Coleraine, UK, Pedro Goulart, Institute of Social Studies, The Hague, The Netherlands, "Portuguese child labour: an enduring tale of exploitation", 2009, http://www.willamette.edu/cia/debate/pdf/youth_forum/kpdc%20research/motion%201%20affirm/AncaPortugal%20Child%20Labour.pdf

6 De Nederlandse schoenenmarkt

6.1 Waar kopen Nederlanders hun schoenen?

Onderstaande tabel laat zien waar Nederlanders hun schoenen kochten in 2008. Vroom en Dreesmann is vermoedelijk van alle warenhuizen in Nederland het concern dat de meeste schoenen verkoopt in Nederland. Het heeft 62 vestigingen in Nederland.¹⁴⁷ Verscheidene kledingketens verkopen ook schoenen, bijvoorbeeld Hennes & Mauritz (109 vestigingen in Nederland), Zara en C&A.

Tabel 8: Marktaandelen van verkoopkanalen schoenen; Nederland; 2008.¹⁴⁸

Verkoopkanaal	%
Schoenenwinkels	74%
Sportzaken	13%
Warenhuizen en overige winkels	7%
Niet-detailhandel (levering aan bedrijven en overheden)	5%
Ambulante handel, postorder	2%
Totaal	100%

6.2 Schoenenwinkels

Tabel 9 geeft een overzicht van de in Nederland actieve schoenenwinkelketens gerangschikt naar de hoeveelheid winkels en formules in 2010.

- ❑ Voorbeelden van kleinere winkelketens (20 tot 50 vestigingen) zijn Durlinger, Leemans, Schuurman, Shoe Outlet, Tango Shoes.
- ❑ Voorbeelden van nog kleinere winkelketens (7 tot 20 vestigingen) zijn: Albert Nolten, Amigo, Axi Schoenen, Bitter, Bovendeert, Cinderella, Clarks, Crocs, Divino Shoes, Donelli, Dungelmann, Engelen, Fred de la Bretoniere, Hessels, Kamsma, Munnichs, O Moda Schoenen, Poco Loco, Quist, Shoeland, Shoeline, Starting Kids, Taft Schoenen, Topmerk, Van den Assem, Van den Hoven, Van der Pluijm, Verkuylen, Wolky Shop.¹⁴⁹

In totaal hebben alle schoenwinkelketens samen ongeveer 3000 vestigingen (CBS 2007).¹⁵⁰ In de volgende paragraaf worden enkele grote schoenwinkelketens nader belicht.

¹⁴⁷ V&D website, <http://www.vd.nl/schoenen.html>
http://www.vd.nl/contents/overvend_algemeen

¹⁴⁸ CBW Mitex, "Branche in detail, Schoenenzaken 2010, Overzicht kerngegevens schoenenzaken", 2011, a
<http://www.cbwmitex.nl/websites/cbwmitex/files/Marktonderzoek/Kerngegevens%20schoenenzaken.pdf>

¹⁴⁹ CBW Mitex, "Branche in detail, Schoenenzaken 2010, Overzicht kerngegevens schoenenzaken", 2011,
<http://www.cbwmitex.nl/websites/cbwmitex/files/Marktonderzoek/Kerngegevens%20schoenenzaken.pdf>

¹⁵⁰ ING Economisch Bureau, "themavisie schoenenbranche", Oktober 2008, http://www.ing.nl/Images/ING%20-%20Themavisie%20Schoenenbranche%20-%20Okt%202008_tcm7-16889.pdf
Aangepast voor actualiteiten.

Tabel 9: Top-tien schoenenretailers naar aantal vestigingen.¹⁵¹

Retailconcern	Formules en vestigingen	Totaal aantal winkels	Marktaandeel (%) ¹⁵²
Macintosh	Scapino (187), Dolcis (98), Manfield (65), Invito (40), PRO Sport (30)	420	14
European Retail Shoe Company (ERSC)	Schoenenreus	190	6
Euro Shoe Group	Bristol (129), Avance Schoenen	150	5
Deichmann	Van Haren	122	4
Ziengs Schoenen B.V	Ziengs (76), Ecco Stores (8), TMS (15)	99	3
Nelson schoenen	Nelson (54), Ecco Stores (20), Geox Stores (10), HoBB's (2)	88	3
Ardenberg	Dr Adam's (17), Van Dalen (33), Timberland (10)	60	2
Shoe Time	Shoetime	47	2
Sacha Shoes	Sacha	44	2
Nimco House of Shoes	House of Shoes	40	1
Totaal Top-10		1,263	42

Macintosh

Retailconcern Macintosh verkoopt schoenen, accessoires, tassen, kleding en sportartikelen. De sector *fashion* van Macintosh heeft 896 winkels in Nederland. De winkels van Dolcis, Invito, Manfield, PRO, Scapino en Steve Madden maken onderdeel uit van Macintosh en hebben een marktaandeel van circa 12% in Nederland.¹⁵³ In maart 2010 sloot de Macintosh Retail Group een overeenkomst met de NGO The Forest Trust (TFT) om te gaan werken aan 'responsible shoes'. Het programma richt zich vooral op de milieuaspecten van de schoenenproductie, zoals de herkomst van leer, de milieueffecten van leerlooierijen en het gebruik van chemicaliën en PVC.¹⁵⁴ In februari 2006 nam Macintosh Scapino over. Op dat moment had Scapino in Nederland een marktaandeel van 6% in waarde en 12% in volume.¹⁵⁵ Scapino¹⁵⁶ verkoopt veel onbekende merken, maar ook Ecco, Clarks en Mexx, Beegle, Blue Box en Novocento. In april 2011 nam Macintosh Jones Bootmaker, een Brits schoenenmerk, over.

¹⁵¹ ING Economisch Bureau, "themavisie schoenenbranche", Oktober 2008, http://www.ing.nl/Images/ING%20-%20Themavisie%20Schoenenbranche%20-%20Okt%202008_tcm7-16889.pdf

Aangepast voor actualiteiten.

¹⁵² ING Economisch Bureau, "themavisie schoenenbranche", Oktober 2008, http://www.ing.nl/Images/ING%20-%20Themavisie%20Schoenenbranche%20-%20Okt%202008_tcm7-16889.pdf

¹⁵³ Macintosh, "Fashion", <http://www.macintosh.nl/winkelformules/fashion/>

¹⁵⁴ The Forest Trust (TFT), "TFT and Macintosh, On the path to 'Responsible Shoes'", 29 november 2010, <http://www.tft-forests.org/news/item.asp?n=11689>

¹⁵⁵ Macintosh Retail Group, persbericht "Macintosh Retail Group bereikt overeenstemming met Retail Network over overname Scapino, februari 2006, <http://www.scapino.nl/data/nieuws/Definitieve%20koop%20Scapino.pdf>

¹⁵⁶ Scapino website, <http://www.scapino.nl/producten/825/dames/schoenen/comfort/>

Macintosh heeft in 2011 een informatieblad uitgebracht dat alle stappen van de toeleveringsketen van schoenen in kaart brengt. Het bedrijf geeft aan dat door de gehele keten in kaart te brengen, misstanden zoals kinderarbeid gesignaleerd kunnen worden.¹⁵⁷ Ook is het inkoopbeleid gewijzigd en werd het aantal leveranciers van interne merken teruggebracht van 1800 naar ongeveer 100. Bovendien wordt er aandacht besteed aan grondstofwinning en materialen.

European Retail Shoe Company (ERSC)

ERSC bestaat uit twee investeringsmaatschappijen: Comnaar Investments en Synergia. De voormalige Schoenenreus-eigenaar Vroomen heeft een belang van 20% in ERSC.¹⁵⁸ Met tweehonderd filialen is Schoenenreus één van de belangrijkste spelers op de Nederlandse schoenenmarkt. Jaarlijks worden in Nederland meer dan 8 miljoen paar schoenen en ruim 3 miljoen kledingstukken en accessoires verkocht. Het bedrijf heeft 30 filialen in Vlaanderen. De Schoenenreusorganisatie wordt centraal vanuit Uden geleid, op zowel organisatorisch als logistiek gebied.¹⁵⁹ Op de website is geen relevante informatie over MVO te vinden. De Schoenenreus¹⁶⁰ verkoopt alleen maar onbekende merken: Studio London en Hot Item bijvoorbeeld.

Euro Shoe Nederland

De Euro Shoe Group bezit Bristol en Avance Schoenen (in Nederland) en had in 2010 een omzet van 300 miljoen euro in 400 vestigingen in Nederland, België en Luxemburg. Het distributiekantoor staat in België. In België behoren de ketens Shoe Discount en Avance tot de Euro Shoe Group. Op haar website stelt Euro Shoe dat het bedrijf erop toeziet geen gebruik te maken van kinderarbeid.¹⁶¹ Zelfs het logo van Stop Kinderarbeid wordt gebruikt op deze website. In de collectie van Avance¹⁶² zitten verscheidene bekende merken, zoals Geox, Clarks, Gabor en Converse, maar ook Nike, Replay, McGregor en verschillende andere bekende namen.

Deichmann

Van Haren behaalde over 2010 een omzet van 114,4 miljoen euro. In totaal gingen er 5,5 miljoen paar schoenen over de toonbank.¹⁶³ Met ruim 2.500 winkels in 19 verschillende landen is Van Haren een grote speler in de schoenenmarkt. Van Haren koopt gezamenlijk in met de Deichmann Groep waarvan het ook deel uit maakt.¹⁶⁴ Deichmann is de grootste aanbieder van schoenen in Europa. Wereldwijd verkocht Deichmann ongeveer 152 miljoen paar schoenen in 2010. De omzet groeide naar 3,9 miljard euro. Eind 2010 had de groep een netwerk van 2.939 lokale winkels. Bij Deichmann werken in Duitsland, 19 andere Europese landen en de Verenigde Staten samen, ongeveer 30.000 mensen.¹⁶⁵ Deichmann heeft ook een eigen gedragscode.¹⁶⁶ Merken in de verkoop bij Van Haren¹⁶⁷ zijn Graceland, 5th Avenue, JustDo en Medicus. Ook verkoopt Van Haren kinderschoenen van het merk Elefanten.

¹⁵⁷ Macintosh jaarrapport 2011, http://www.macintosh.nl/data/files/downloads/jv_2011_nl_interactief.pdf

¹⁵⁸ Trouw, "Schoenenreus over in andere handen", 2 juli 2007, <http://www.trouw.nl/tr/nl/4324/Nieuws/article/detail/1396973/2007/07/02/Schoenenreus-over-in-andere-handen.dhtml>

¹⁵⁹ Schoenenreus website, <http://www.schoenenreus.com>

¹⁶⁰ ibid

¹⁶¹ Euro Shoe group, <http://www.euroshoe.com/NL/index.php>, onder tabblad Wat doet Euro Shoe staat informatie over maatschappelijk verantwoord ondernemen.

¹⁶² Avance website, <http://www.avanceshoes.com/portals/102/skins/collectie2/avance.html>

¹⁶³ Retail Detail website, "Omzet schoenenketen Van Haren stijgt flink", 10 maart 2011, <http://www.retaildetail.eu/nl/nederland/nl-fashion/item/1776-omzet-schoenenketen-van-haren-stijgt-flink>

¹⁶⁴ Van Haren website, "Over ons" http://193.189.114.150/site/nl/over_ons.php

¹⁶⁵ Deichmann website, http://www.deichmann.com/GB/en/corp/our_growth.jsp

¹⁶⁶ Deichmann website, Code of Conduct, https://www.deichmann.com/site/en/downloads/de_en_code_of_conduct.pdf

¹⁶⁷ Van Haren website, <http://193.189.114.150/site/nl/merken.php>

6.3 Groothandelaren/inkoopcombinaties

Ariston Nord West Ring (ANWR)

Een zeer grote inkoopcombinatie die veel schoenen koopt voor zelfstandige schoenendetaillisten, betreft het Duitse Ariston-Nord-West-Ring eG (ANWR Group).¹⁶⁸ Het bedrijf stimuleert en ondersteunt retailers met schoenen en retailconcepten. Het heeft een jaaromzet van 7 miljard euro, en meer dan 6,000 retailers in de schoenen-, sport- en leerwaren branche (met ongeveer 11,200 verkooppunten) gebruiken ANWR-producten en -diensten.¹⁶⁹ ANWR heeft verschillende coöperaties: ANWR Schuh, GARANT Schuh + Mode, QUICK Schuh, REXOR, SPORT 2000 en GOLDKRONE.¹⁷⁰ ANWR Schuh is het grootste. Circa 1,500 onafhankelijke retailers met meer dan 4,500 schoenwinkels maken gebruik van de producten en diensten van ANWR Schuh.¹⁷¹

In Nieuwegein zit ANWR-GARANT Nederland dat de ANWR-zaken in de Benelux behartigt.¹⁷² De organisatie ANWB/GARANT/Rexor telt 610 schoenenretailers met 820 winkels. Het is de grootste inkoop- en marketingorganisatie voor schoenen in Nederland Line Footwear, een inkoop- en marketingconcept van ANWR-Garant Nederland, mag 39 schoenwinkels tot haar leden rekenen.¹⁷³ Podo Linéa is een gespecialiseerd comfort concept van ANWR-Garant Nederland en heeft 70 leden. FAIR PLAY International Sports is een ander concept, waar meer dan 150 sportwinkels bij zijn aangesloten.¹⁷⁴ Er is geen informatie over MVO te vinden op de website van ANWR.

Hengst Footwear

Hengst is een Nederlandse groothandelaar in schoenen die jaarlijks 10 miljoen paar schoenen verkoopt aan de Europese detaillist. Het bedrijf beschikt over 15 verkooppunten in 10 verschillende Europese en Aziatische landen: Nederland, België, Duitsland, Denemarken, Zweden, Ierland, Frankrijk, Polen, China en Hongkong. Hengst noemt zichzelf marktleider in het Nederlandse laagsegment, dus de goedkope schoenen. Het bedrijf is de marktleider onder de groothandels. De productie van schoenen vindt plaats in diverse fabrieken in Europa en Azië.¹⁷⁵ Hengst verkoopt onder andere schoenen onder de eigen merknaam Fabulous Fabs (Fabs).¹⁷⁶ Op de website van Hengst staat geen MVO-informatie.

Promodes

Promodes is een coöperatieve vereniging naar Nederlands recht, waarbij de zeggenschap ligt bij de Algemene Vergadering van Aandeelhouders. Naar schatting 60 Nederlandse schoenenwinkels zijn aangesloten bij Promodes.¹⁷⁷ Op de website van Promodes is geen MVO-informatie te vinden.

¹⁶⁸ CBI, "Footwear market in the Netherlands", May 2010, <http://www.cbi.eu/marketinfo/cbi/?action=showDetails&id=3719&login=true>

¹⁶⁹ ANWR Group, persbericht "Gutes Halbjahr für die ANWR GROUP", 21 Juli 2011, <http://www.anwr-group.com>

¹⁷⁰ ibid

¹⁷¹ ANWR Schuh website, "Keiner kennt Ihr Geschäft besser", <http://www.anwr.de/de/startseite/stark-im-verbund/unternehmensleitbild/>

¹⁷² ibid

¹⁷³ Schoenvisie website, Foot Fit en Podo Linea kiezen voor samenwerking, 3 juni 2011 <http://www.schoenvisie.nl/nieuws/algemeen/nid1844-line-footwear-viert-vijftig-jubileum.html>

¹⁷⁴ Fair Play Sports website en ANWR Garant website, <http://www.fairplaysports.nl/?page=locatie> en <http://anwr-garant.nl/de/startpagina/fair-play/>

¹⁷⁵ Hengst website <http://www.hengstfootwear.nl> en I love vacaturenews website, "New Stylist: Everybody loves shoes!", 15 mei 2010, <http://www.ilovevacaturenews.nl/2010/05/15/new-stylist-everybody-loves-shoes/>

¹⁷⁶ Fabulous Fabs, <http://www.fabs-shoes.nl/waartekoop.php>

¹⁷⁷ Promodes website <http://promodes.logictprojects.nl/nl/werkwijze.html>

7 Veldonderzoek naar de productie van leren schoenen in India

De volgende paragrafen geven een beschrijving van het onderzoek naar de productie van leren schoenen in India, uitgevoerd in opdracht van de Stop Kinderarbeid campagne. Het onderzoek vond plaats in de staten Tamil Nadu en Uttar Pradesh en richtte zich in het bijzonder op kinderarbeid in de productie van leren schoenen voor de exportmarkt.

Aanpak van het veldonderzoek

India is een van belangrijkste schoenenproductielanden voor de Nederlandse markt: 5% van de schoenen met leren bovenkanten die verkocht worden in Nederland komt uit India. In februari en maart 2012 heeft de Indiase onderzoeker Souparna Lahiri in opdracht en onder begeleiding van SOMO veldonderzoek gedaan in de steden Vaniyambadi en Ambur in de zuid Indiase staat Tamil Nadu en de stad Agra in de noord Indiase staat Uttar Pradesh. Het doel van het onderzoek was het identificeren van kinderarbeid in de toeleveringsketen van leren schoenen van bekende merken bestemd voor de Europese markt. Tijdens het veldwerk sprak de onderzoeker met volwassen werknemers en kinderen werkzaam in de formele en informele schoenensector, als ook met vakbondsleiders, NGO-activisten, overheidsvertegenwoordigers, politici en werkgevers.

Onder druk van buitenlandse klanten zou er nagenoeg geen kinderarbeid meer voorkomen in de reguliere grootschalige productie van exporteurs van schoenen in de onderzochte regio's. Dit kwam naar voren uit interviews met fabrieksarbeiders en andere betrokkenen uit de industrie. Het veldonderzoek heeft zich toegespitst op de uitbestedingsketen van de exporteurs, waarin een onbekend, maar substantieel deel van de exportgerichte productie plaatsvindt. In Vaniyambadi en Ambur werden 16 formeel geregistreerde kleine/middelgrote werkplaatsen onderzocht, één kleinschalige, ongeregistreerde werkplaats en tien huishoudens waar vrouwen onderdelen van schoenen aan elkaar stikken. In Agra werden twee geregistreerde kleine/middelgrote werkplaatsen onderzocht, zes niet geregistreerde kleinschalige werkplaatsen en vijf huishoudens.

De productie van leren schoenen in de onderzochte regio's

De geregistreerde kleinschalige productielocaties in Vaniyambadi en Ambur met gemiddeld 15 tot 100 arbeiders zijn niet toegankelijk voor buitenstaanders en vaak streng beveiligd. De meeste managers zijn niet bereid om te praten met bezoekers en het is lastig om met arbeiders in contact te komen, omdat zij vrezen voor hun baan. Arbeiders in de schoenenproductie in deze regio, voornamelijk vrouwen, worden 's ochtends opgehaald door kleine busjes of riksja's en 's avonds weer op dezelfde manier teruggebracht naar hun woonplaatsen. Het is lastig om tijdens werktijden contact te krijgen met arbeiders. Het juiste moment om ze te benaderen bleek de lunchpauze.

Door nagenoeg alle geïnterviewden in Vaniyambadi en Ambur, maar ook in Agra, werd beaamd dat er kinderarbeid voorkomt in de productieketen van leren schoenen. Het vaststellen of observeren van kinderarbeid in de praktijk wordt echter bemoeilijkt om allerlei reden. Zo zijn naast de aanwezige beveiliging, niet-loslippige of hulpvaardige managers, ook arbeiders terughoudend in het openlijk aanwijzen en aankaarten van kinderarbeid. Het taboe dat op het onderwerp rust komt doordat betrokkenen weten dat kinderarbeid niet gewenst is bij buitenlandse klanten van de schoenenexporteurs/producenten waarvoor ze (al dan niet direct) werken. Zo werd, als arbeiders al behulpzaam waren, aan de onderzoeker gevraagd om geen foto's te nemen van werkende

kinderen of met ze te spreken. Observaties van kinderarbeid in de bedrijfsbezoeken werden doorgaans gevalideerd door de mening te vragen van informanten (medewerkers/behulpzame werknemers) ter plaatse. Daarnaast lukte het soms toch om in gesprek te raken met kinderarbeiders en konden er soms ook foto's van ze worden gemaakt.

Het bleek ook lastig om de schoenenmakerij in de uitbestedingsketen te herleiden tot merken die verkocht worden op de Europese markt. Zo waren de schoenbovenwerken in de onderzochte werkplaatsen in de uitbestedingsketen meestal niet voorzien van een fabrieks- of merknaam. Volgens de geïnterviewde arbeiders zijn bedrijven dan ook in toenemende mate terughoudend met het geven van informatie over merken die zij produceren, ook bij de uitbesteedde productie. Hierdoor wordt het leggen van een relatie tussen productielocatie en merknaam ook steeds moeilijker. Toch lukte het op allerlei manieren om bewijs te verzamelen en vast te leggen dat ook leren schoenen van bekende merken in dit soort situaties worden geproduceerd.

In het onderzoek is dan ook komen vast te staan dat kinderarbeid een rol speelt bij toeleveranciers van de grote exporteurs die schoenen produceren voor grote internationale merken in de onderzochte regio's. Kinderarbeid is ook direct geobserveerd in werkplaatsen waarop op dat moment en/of in het recente verleden voor bekende merken werd geproduceerd. Omdat de Campagne Stop Kinderarbeid, de opdrachtgever van het onderzoek, op dit moment geen plannen heeft om specifieke merkschoenenbedrijven te benoemen in haar berichtgeving richting het publiek- en het bovendien lijkt te gaan om een structureel fenomeen waarmee niet één maar vele bekende merken die hun schoenen in India laten produceren te kampen hebben – is ervoor gekozen om het onderzoek zo te beschrijven dat het niet mogelijk is de geconstateerde kinderarbeid te herleiden tot specifieke leveranciers, producenten of afnemers.

Vaniyambadi-Ambur

De schoenenproductie in de steden Vaniyambadi en Ambur is nagenoeg helemaal gericht op export. Hier worden schoenen geproduceerd die bestemd zijn voor kopers in Europa, de Verenigde Staten, Latijns-Amerika, Thailand, Australië en Hongkong. Producenten die schoenen maken voor de export besteden de productie van het bovenwerk uit aan kleinere producenten of werkplaatsen waar de meeste arbeid verricht wordt door vrouwen. Dit soort werkplaatsen is volgens de Indiase *Factories Act 1984* verplicht om zich te registreren en een vergunning aan te vragen. Ook komt het voor dat werk wordt uitbesteed aan nog kleinere werkplaatsen met minder dan 10 mensen in dienst waarvoor registratie niet verplicht is. Gemiddeld hebben deze units rond de vijf arbeiders in dienst, zowel mannen als vrouwen, met ongeveer vier naaimachines. De werkplaatsen zijn over het algemeen eigendom van de arbeiders die in dienst zijn van producenten of van voormalige werknemers. De contracten worden doorgaans gesloten via agentschappen of met de arbeiders zelf.

In de regio rond Vaniyambadi en Ambur zijn de geregistreerde fabricatie units goed identificeerbaar en bereikbaar. De kleinschalige werkplaatsen bevinden zich echter dieper in de dorpen en zijn lastiger te vinden. Het handmatig stikken en in elkaar zetten van schoenen wordt vaak uitbesteed aan huishoudens in de dorpen die rond de steden liggen. Volgens een oud-werknemer van een schoenenproductielocatie zijn er rond de 400 werkplaatsen verspreid over de steden Vaniyambadi, Ambur en Umrabas en langs de Bangalore-Chennai snelweg die Vellore en Ambur met elkaar verbindt. Ongeveer 200 van deze werkplaatsen leveren schoenen aan de Farida Group, een van de grootste schoenenexporteurs in deze regio. De overige werkplaatsen leveren aan onder andere Itares, UNISCO, Florind Shoes (KAR Group), Faizan Shoes, N. M. Zachariah, T. Abdul Wahid, Universal Shoe Company en nog enkele andere bedrijven.

Het loonniveau in de informele sector varieert tussen 80 roepies (€ 1,18) en 125 roepies (€ 1,84) per dag. In uitzonderlijke gevallen ontvangen arbeiders 150 roepies (€ 2,21), wanneer zij machines bedienen waar meer vaardigheden voor nodig zijn. Hiermee liggen de lonen ver onder het vastgestelde minimumloon van de schoenenindustrie in Tamil Nadu. Het stukloon in de informele sector ligt tussen de 5 en 10 roepies (€ 0,07 en € 0,14) per gestikt bovenstuk. De reguliere werktijden zijn acht uur per dag; overwerk wordt niet uitbetaald. De onderzochte werkplaatsen kennen geen aanvullende arbeidsvoorwaarden. Moeders krijgen geen ouderschapsvoorzieningen en arbeiders krijgen geen contract, loonstroken of andere werkdocumentatie. In de zeer kleinschalige werkplaatsen krijgen arbeiders 60 roepies (€ 0,88) betaald per dag en eveneens geen aanvullende arbeidsvoorwaarden. Vaak zijn hele families betrokken bij het werk en werken de arbeiders met hun kinderen en andere familieleden samen in dezelfde werkplaats. Zowel in Ambur en Agra ontvangen arbeiders in de informele sector, inclusief degenen die leveren aan exportbedrijven, vaak niet het minimumloon. Zelfs in de formele grootschalige exportgerichte bedrijven zouden werkgevers zich niet altijd aan de wetgeving houden als het gaat om het voor specifieke werkzaamheden geldende minimumloon.

Vervuiling

De landbouw in de Vaniyambadi Ambur regio heeft ernstig te leiden gehad onder ontwikkelingen in de schoenenproductie. Door afvalstoffen afkomstig uit de leerlooierijen is de lokale Palar rivier ernstig vervuild, waardoor ook de landbouw en dorpen rondom de rivier met ernstige vervuiling te maken hebben gehad. Traditioneel gezien was landbouw de voornaamste bron van inkomsten, maar nu veel grond en water verontreinigd is, worden bewoners gedwongen op zoek te gaan naar ander werk. Het is gemakkelijk om werk te vinden in kleine werkplaatsen omdat er geen speciale vaardigheden vereist worden. Dit in tegenstelling tot werk in de fabrieken van de grote exporteurs. Volgens de geïnterviewde voorzitter van een vakbond uit Ambur nemen deze exporterende producenten dan ook geen arbeiders onder de 18 jaar in dienst. Volgens dezelfde vakbondsleider zouden in de kleinschalige werkplaatsen echter wel adolescente arbeiders werken.

De werkplaatsen

De eerste van de vijf onderzochte werkplaatsen had ongeveer 80 arbeiders in dienst. Tijdens de lunchpauze werden er bij deze werkplaats een aantal vrouwelijke arbeiders gezien die onder de 15 jaar leken te zijn. Alle arbeiders bevonden zich binnen de werkplaats en hadden geen toestemming om zich buiten de hekken van het complex te begeven. De tweede productielocatie had ook voornamelijk vrouwen en meisjes in dienst, waarvan een aantal onder de 18 jaar waren en een aantal die net ouder waren dan 14 jaar. In deze werkplaats werken ongeveer 60 personen. De derde onderzochte werkplaats had een aantal jonge meisjes in dienst die tussen de 13 en 15 jaar oud waren. In de vierde werkplaats was tijdens het onderzoek geen werk aan de gang, maar werden wel twee jonge meisjes achter naaimachines aangetroffen. In de vijfde werkplaats werden eveneens kinderen aangetroffen, namelijk drie meisjes van rond de 13 of 14 jaar. In een kleinschalige werkplaats die werd bezocht waren twee vrouwen en twee mannen aan het werk achter naaimachines. Ook was er een kind van rond de 11 jaar aanwezig die schoenen aan elkaar aan het lijmen was. Vermoed wordt dat deze werkplaats zowel voor de exportmarkt als voor de lokale markt produceert.

Handwerk en kinderarbeid

In de onderzochte huishoudens werden leren sandalen en mocassins door vrouwen handmatig gestikt. Volgens de arbeiders worden ook andere leren schoenen op deze manier geproduceerd. De bovenkanten van schoenen hebben gaten die machinaal zijn aangebracht en de vrouwen geven de schoenen hun uiteindelijke vorm door de geperforeerde delen aan elkaar te stikken. Elke

vrouw produceert rond de 10 tot 12 schoenen per dag waarvoor ze tussen de 5 en 10 roepies (0,07 euro en 0,14 euro per paar) loon ontvangt, afhankelijk van het merk en de stijl. Het salaris voor dit type werk is dan ook zeer laag en families verdienen meer wanneer meer familieleden meewerken. Volgens geïnterviewde arbeiders werken kinderen mee in de schoenenproductie, hoewel niet op permanente basis. Zij zijn betrokken bij de productie ter ondersteuning van hun moeder, tantes of oudere zussen na schooltijd en tijdens vakanties. Eén van de geïnterviewde vrouwen vertelde dat kinderarbeid verboden is in de grote fabrieken, maar dat in huishoudens kinderen wel regelmatig meehelpen met de productie en tegelijkertijd naar school gaan.

Overheidsinterventie en officiële statistieken

Volgens een manager van een werkplaats die betrokken was bij het onderzoek staat kinderarbeid sinds de afgelopen twee à drie jaar hoog op de agenda van de Indiase overheid. De directeur van het National Child Labour Project (NCLP) in Vellore vertelde dat het Ministerie van Arbeid regelmatig invallen doet in werkplaatsen in verschillende sectoren waar kinderarbeid voorkomt en daarbij ook enkele locaties heeft gesloten. Het districtsbestuur is hierbij betrokken doordat ze boetes opleggen aan ouders die hun kinderen niet naar school sturen, bijvoorbeeld door voedselbonnen in te nemen die recht geven op goedkoop basisvoedsel.

Een overheidsonderzoek uitgevoerd in 2003 schatte het aantal gevallen van kinderarbeid in Tamil Nadu op 70,344. Een onderzoek uitgevoerd in 2010 schatte het aantal kinderen dat niet naar school ging vanwege economische omstandigheden op 28,410. Het NCLP gaf aan dat er 105 invallen zijn uitgevoerd in 2011 waarbij 36 kinderen uit het werk werden gehaald. Echter, geen enkele van deze gevallen vonden plaats in de schoenenproductie. Volgens het NCLP dateren de meest recente observaties van kinderarbeid in de schoenensector allebei uit 2008. Op 5 februari 2008 werd er een inval gedaan bij Miracle Shoes in Vinnamangalam waarbij een jongen en meisje uit het werk werden gehaald. Het tweede geval vond plaats op 22 februari 2008 toen er een inval werd gedaan bij Ambur Shoes. Er werden vijf kinderen tussen de 12 en 13 jaar uit het werk gehaald.¹⁷⁸

Agra

In Agra wordt de schoenensector gedomineerd door exportbedrijven met middelgrote tot grote werkplaatsen met meer dan 500 mensen in dienst. Ook zijn er rond de 4.000 kleinschalige werkplaatsen bij mensen thuis. Veel van deze werkplaatsen leveren zowel voor de Indiase en de buitenlandse markt. Op de kleinschalige productielocaties buitenshuis werken doorgaans minder dan 10 personen. Om te kunnen leveren aan een exporteur moeten dergelijke werkplaatsen tenminste vier naaimachines hebben. De thuiswerkers produceren enkel bovenkanten van schoenen en hebben een capaciteit van 60 tot 100 paar per dag. De meeste werkplaatsen bevinden zich binnen de stadsgrenzen. De afgelopen jaren is er in de schoenenproductie een nieuw soort producenten verschenen. Dit zijn werkplaatsen met tussen de 80 en 150 arbeiders die exclusief leveren aan één bepaald exportbedrijf. De werkplaatsen bevinden zich in de woonbuurten van de arbeiders en worden beheerd door een manager die benoemd is door het exportbedrijf. De thuiswerkplaatsen produceren voor grote exporteurs waaronder Basant Overseas, Virola International, Holyfield Overseas, Dawar Footwear, EMCO Exports, Gupta Overseas, Tej Shoes, BATA en Roger Industries. Op hun beurt leveren deze bedrijven voornamelijk aan Amerikaanse en Europese merken van zowel dames, heren en kinderschoenen. De bovenkanten van schoenen die in deze werkplaatsen geproduceerd worden, zijn doorgaans niet voorzien van een merknaam.

¹⁷⁸ Meer informatie over de NCLP: Developing a tracking system to follow up children in the National Child Labour projects Scheme, http://www.unicef.org/india/child_protection_2900.htm en NCLP website <http://labour.nic.in/cwl/nclp.htm>

Maar de meeste werkplaatsen hebben wel een gemerkt model in huis dat dient als voorbeeld voor de te stikken bovenstukken.

Kleinschalige werkplaatsen

Gemiddeld werken er tussen de 3 à 5 personen in een kleine werkplaats, afhankelijk van de hoeveelheid werk. De eigenaren van deze werkplaatsen zijn goed opgeleide arbeiders die eerder in grote exportbedrijven gewerkt hebben en nu hun eigen werkplaatsen geopend hebben. Hier vindt het produceren van bovenkanten en het bevestigen aan de zolen plaats. Soms wordt er ook leer uitgesneden voor de bovenkanten. Kinderarbeid in kleinschalige werkplaatsen is wijdverbreid in Agra. Volgens de geïnterviewde arbeiders leren zij de vaardigheden van generatie op generatie wanneer ze als kind meewerken in de productie van schoenen. Tijdens een groepsdiscussie klaagden de arbeiders en werkgevers uit dit type werkplaatsen dat schoenen die ze produceerden een hoge mate van vaardigheid vereist, maar dat het werk desondanks slecht betaald wordt door de exportbedrijven.

Praktijkvoorbeelden:

Prakash, één van eigenaren van een kleine schoenenwerkplaats bemant de werkplaats met twee van zijn zoons, waarvan er één 13 jaar is. Ook heeft hij een volwassen medewerker in dienst om 25 tot 50 paar schoenen per dag te produceren afhankelijk van de stijl van de bovenkanten. Guddu, zijn 19-jarige zoon, vertelde dat hij en zijn broer per jaar 6 tot 8 maanden werken en dat zijn broertje ook naar school gaat. Tijdens het hoogseizoen is de werkplaats gedurende 12 tot 14 uur per dag open. Mahesh, een andere arbeider/werkgever uit hetzelfde dorp, heeft een vergelijkbare werkplaats waar hij samen met zijn kinderen van 6, 9 en 12 jaar werkt. Hij heeft ook nog twee volwassenen in dienst. Mahesh vertelt dat zijn kind van 6 op eigen initiatief meewerkt en dat het hem bezighoudt, aangezien hij nog niet naar school gaat. Op rustige dagen gaan de twee oudere kinderen naar school.

Dara Singh heeft een vrij uitgebreide werkplaats met acht naaimachines en een dieselgenerator. De managers van de exportbedrijven besteden de order uit aan werkplaatseigenaren zoals Dara. Dara heeft twee volwassen arbeiders in dienst en verder helpt zijn familie mee met de productie. De kinderen van zijn broer werken ook in de werkplaats. Alle kinderen zijn tussen de 13 en 17 jaar oud. Dara vertelt dat het in de productie van schoenen onmogelijk is om een leefbaar inkomen te vergaren als familie en kinderen niet betrokken zijn bij het productieproces.

In het dorp Vadagarai in Tamil Nadu werd een kleine werkplaats bezocht. De werkplaats bestond uit twee kamers waarvan er één gebruikt werd als productieruimte en de ander als opslagplaats. De kamers waren beide slecht verlicht en er werd een werkende jongen van rond de 12 jaar oud aangetroffen. Aangezien dit bezoek in de middag plaatsvond kan er verondersteld worden dat de jongen niet naar school gaat. Volgens andere arbeiders verdient de jongen niet meer dan 0,72 euro tot 0,86 euro per dag. In vijf andere werkplaatsen werden meisjes tussen de 13 en 14 jaar oud aangetroffen. Zij krijgen rond de 1,15 euro betaald per dag zonder enige aanvullende arbeidsvoorwaarde. Een normale werkdag bedraagt 8 uur maar kan oplopen tot 12 uur in het piekseizoen waarbij overtijd niet wordt vergoed.

Overheidsinterventie

De Assistant Labour Commissioner (ALC) is in Agra belast met de uitvoering van de Indiase Child Labour Act en het National Child Labour Project. Volgens het laatste onderzoek, wat in 2007 plaatsvond, waren er rond de 19,000 kinderen die werkten in verschillende sectoren. Echter, inspectie kan alleen plaatsvinden in werkplaatsen waar de Factories Act jurisdictie over heeft. Dit houdt in dat er volgens de Factories Act alleen geïnspecteerd kan worden bij bedrijven die

minimaal tien werknemers in dienst hebben. Om deze reden zijn er geen goede gegevens bekend over het aantal kinderen dat werkt in de schoenenproductie in Agra.

7.1 Analyse

De aard en context van kinderarbeid in de Indiase schoenenproductie voor export

In Vaniyambadi en Ambur heerst de algemene indruk dat er in de schoenenproductie geen kinderarbeid voorkomt en dat er alleen arbeiders werken die 18 jaar of ouder zijn. Hoewel dit geldt voor een groot deel van de werkplaatsen, zijn er tijdens een inspectie in februari 2008 zeven gevallen gevonden van kinderarbeid in werkplaatsen in Ambur. Enkele managers en toezichthouders die deelnamen aan het onderzoek vertelden dat de gevallen van kinderarbeid zijn afgenomen in de afgelopen drie jaar. Als voornaamste factoren noemden zij de druk van Westerse afnemers en campagnes van NGO's in Europa, een proactieve houding van het Vellore district en grotere bewustwording in de regio. Tegelijkertijd is er sinds maart 2008 geen actie meer ondernomen onder de Child Labour Act in Vaniyambadi-Ambur. In dat jaar deed de overheid een inval bij twee middelgrote schoenenfabrieken in de regio Vaniyambadi-Ambur. De aanzienlijke politieke en sociale economische invloed van belanghebbende in de sector zou een rol hebben gespeeld bij het uitblijven van nieuwe inspecties. Zo leidde de inval tot protesten van een invloedrijke politieke partij in de regio waarmee de eigenaar van een van de grotere werkplaatsen banden heeft. Sinds 2008 zijn er geen inspecties naar kinderarbeid uitgevoerd wat een zeer zorgelijk feit is.

Oorzaak van kinderarbeid in de onderzochte regio's

Zoals al eerder vermeld staat Agra bekend om haar lange geschiedenis in de productie van schoenen. Hierdoor worden ook specifieke ambachtelijke vaardigheden in familieverband van generatie op generatie doorgegeven, vaak vanaf jonge leeftijd. De situatie in Vaniyambadi-Ambur is echter anders, mede doordat zij niet kan bogen op een dergelijke lange traditie. In Vaniyambadi-Ambur wordt het werk grotendeels gedaan door vrouwen die worden geholpen door meisjes. In Agra zijn het daarentegen juist mannen en jongens die schoenen produceren. Arbeiders leren de vaardigheden gedurende hun werk voor de exportbedrijven. Maar volgens een woordvoerder van de Leather & Leather Goods Democratic Labour Union uit Vaniyambadi-Ambur kunnen arbeiders inmiddels tussen drie en zes maanden het vak onder de knie krijgen. Dit heeft te maken met het sterk geautomatiseerde productieproces waardoor er minder specifieke vakkennis nodig is.

Volgens dezelfde woordvoerder kan gesteld worden dat kinderarbeid in Agra dus meer structureel van aard is dan in Tamil Nadu en ook gericht op het meegeven van vakkennis voor een betere toekomst in deze sector. In Tamil Nadu is kinderarbeid meer incidenteel van aard omdat deze vooral voortkomt uit een armoedeval en dus de economische noodzaak van de familie. Volgens de woordvoerder zal kinderarbeid in de Vaniyambadi-Ambur regio dan ook sterk kunnen afnemen wanneer bedrijven tenminste een minimumloon betalen aan arbeiders en zorgen voor betere arbeidsvoorwaarden. Volgens de geïnterviewde arbeiders is kinderarbeid in deze regio ook te verklaren door extreme armoede en het verlies van landbouwgrond in een deel van de Palar vallei. Deze vallei heeft te lijden onder vervuiling van de Palar rivier veroorzaakt door leerlooierijen langs de oever. Het vervuilde water van de Palar rivier beslaat ongeveer 25 kilometer van de regio rond Vaniyambadi-Ambur en is tevens de enige waterbron voor de landbouwgebieden rondom. Kinderen werkzaam in de schoenenproductie in Agra gaan minder naar school dan kinderen die werken in de thuisproductie in Ambur. Ook zijn de werkuren langer in Agra dan in Ambur.

Bevindingen in de werkplaatsen

Van de onderzochte werkplaatsen levert de meerderheid aan grote exporteurs die op hun beurt weer leveren aan Europese merken. De meeste handgestikte leren schoenen worden geproduceerd door vrouwelijke arbeiders in kleinschalige werkplaatsen. Op basis van het onderzoek kan met grote zekerheid gesteld worden dat er voor de productie van handgestikte leren schoenen voor internationale merken in India niet zelden een beroep wordt gedaan op kinderen. Wel is het zo dat deze kinderen vaak wel naar school gaan en tijdens hun vrije tijd werken in de schoenenproductie. Door betrokkenen wordt het werk dat deze kinderen verrichten niet beschouwd als fysiek zwaar; zo worden schoenenonderdelen aangeleverd met reeds aangebrachte gaten die aan elkaar gestikt moeten worden. Toch is het werk, vooral vanwege de gezondheidsrisico's, zwaar en gevaarlijk. In hoofdstuk 7 wordt dieper ingegaan op kinderarbeid in de schoenenproductie en welke problemen hiermee gepaard gaan.

Het lage stukloon van tussen 0,06 euro en 0,14 euro per gestikt bovenwerk wordt gezien als een factor in het voortbestaan van kinderarbeid. Door het inzetten van kinderen wordt de productie per familie namelijk verhoogd en dus meer geld betaald door exporteurs. De vrouwelijke arbeiders produceren tien tot vijftien paar schoenen per dag, afhankelijk van het type schoen verdienen ze daarvoor minimaal 0,86 euro en maximaal 2,16 euro per dag.

Arbeiders uit Agra vertelden dat de grote exportfabrieken mensen in dienst hebben van 18 jaar en ouder. Uit gesprekken met jongvolwassen arbeiders komt naar voren dat de meesten van hen het vak geleerd hebben omdat zij als kind meewerkten in de werkplaatsen van familie of vrienden. Omdat dit de enige echte vaardigheid is die ze hebben opgedaan, hebben ze weinig andere perspectieven dan een baan in de schoenenfabrieken vanaf het moment dat ze 18 jaar worden. Om deze reden nemen zij daarom regelmatig genoegen met lonen die lager zijn dan het officiële minimumloon en andere gebrekkige arbeidvoorwaarden. Kinderen die werkzaam zijn in de kleinschalige schoenenproductie werken soms 12 uur op een dag. Vaak is dit niet aaneengesloten en nemen ze af en toe een uur pauze om te spelen of voor andere activiteiten. De meerderheid van de kinderen is schoolgaand en werkt in de uren dat ze niet naar school gaan. Uit interviews met enkele kinderen kwam niet het beeld naar voren van gedwongen arbeid. Hoewel de kinderen die geïnterviewd werden in Agra vrijwel geen directe druk om te werken ervaren en op jonge leeftijd vaardigheden leren, wordt door het werk natuurlijk wel interesse gewekt in het vak en ook in de mogelijkheid om geld te verdienen. Het gevolg hiervan is dat sommige kinderen hun interesse in school en educatie verliezen en dat ze later geen ander werk kunnen krijgen dan deze schoenenproductie.

In het onderzoek kwam naar voren dat er algemene ontevredenheid heerst bij arbeiders over het werk in exportfabrieken. Als gevolg hiervan komen er steeds meer kleinschalige werkplaatsen bij waarvan arbeiders eigenaar zijn en waarmee ze meer kunnen verdienen dan met fabrieksarbeid. Het is volgens sommige kleine ondernemers juist dankzij deze kleinschalige werkplaatsen dat Agra nog steeds bekend staat om de productie van modieuze schoenen van hoge kwaliteit.

Nieuwe ontwikkelingen in de Indiase schoenproductie

Historisch gezien kent schoenproductie in Agra twee vormen: die in grootschalige exportfabrieken en die in meer kleinschalige werkplaatsen. De afgelopen twee tot drie jaar is er een nieuwe productievorm bijgekomen: middelgrote productie-units die vrijwel allemaal beheerd worden door grote exportbedrijven. Deze units bevinden zich niet op de plekken waar schoenenfabrieken doorgaans staan maar juist op die plekken waar het aanbod van goedkope arbeid groot is bijvoorbeeld in bepaalde dorpen. Deze stap zou verklaard kunnen worden vanuit de druk die grote

exporterende bedrijven indirect via hun klanten voelen van NGO's en anti-kinderarbeid campagnes. Door geen gebruik meer te maken van thuisproductie, maar wel te blijven produceren via deze kleinschalige units houdt het bedrijf de productiekosten laag – aangezien de lonen hier vaak onder het minimumloon liggen en er geen andere arbeidsvoorwaarden zijn – en is er toch meer controle op de productie dan bij het volledig uitbesteden. De twee onderzochte werkplaatsen van dit type hadden respectievelijk 80 en 150 arbeiders in dienst.

Interventies

NGO's gericht op kinderarbeid in de onderzochte regio's focussen zich voornamelijk op sectoren als de productie van lucifers en wierook. Er wordt echter geen of weinig aandacht besteed aan kinderarbeid in de schoenen- en leerproductie. Een beperking is het feit dat onafhankelijke informatie over het voorkomen van kinderarbeid in de schoenensector ontbreekt. Zo is er recentelijk bijvoorbeeld geen overheidsonderzoek hiernaar uitgevoerd. Dit hangt, zoals eerder vermeld, waarschijnlijk samen met politieke druk uit de sector om de andere kant op te kijken, maar waarschijnlijk speelt ook de huidige focus van het National Child Labour Project (NCLP) een rol. Dit programma richt zich op andere sectoren dan de schoenenproductie en ook op een andere leeftijdsgroep. Op de scholen die door het NCLP zijn opgericht zitten dan ook geen kinderen die voormalig schoenenarbeider zijn. De meerderheid van de kinderen is jonger dan twaalf jaar, voornamelijk tussen 8 en 10 jaar oud, terwijl de kinderen in de schoenenproductie gemiddeld tussen de 12 en 14 jaar oud zijn.

Conclusie veldonderzoek

Zowel in Agra en Vaniyambadi-Ambur is er sprake van kinderarbeid in de toeleveringsketen van leren, handgestikte schoenen. Er kan gesteld worden dat exportbedrijven niet direct gebruik maken van kinderarbeid in hun fabrieken, maar wel indirect via de meer kleinschalige werkplaatsen waaraan ze werk uit besteden. Deze toeleveringsketen onttrekt zich in de praktijk (nagenoeg) helemaal aan overheidstoezicht. In alle gevallen vormt kinderarbeid een aanvulling op het gezinsinkomen. Er zijn wel verschillen aan te wijzen tussen de aard van de kinderarbeid in de twee onderzochte regio's. Zo lijkt het erop dat kinderen in Agra minder vaak naar school gaan en langer werken (soms 10 tot 12 uur per dag) dan in Vaniyambadi-Ambur. Kinderarbeid is kortom een veelvoorkomend fenomeen in de uitbestedingsketen van de grote schoenenexporteurs in de twee belangrijkste schoenenproductie regio's in India. Daarmee is het ook duidelijk dat de kans groot is dat er leren, handgestikte schoenen op de Europese markt belanden die mede door Indiase kinderen geproduceerd zijn. In de praktijk is dan ook in het veldonderzoek bewijs gevonden dat leren schoenen van bekende internationale merken die (ook) verkocht worden op de Europese markt mede gemaakt zijn met kinderarbeid.

8 Beleidsonderzoek schoenenbedrijven

In het kader van het onderzoek naar kinderarbeid in de schoenensector voor de campagne 'Stop Kinderarbeid' is ook onderzoek uitgevoerd naar het beleid van bekende schoenenbedrijven. Er is contact opgenomen met de volgende 21 bedrijven in Nederland en andere Europese landen:

- ☐ Bristol (Euro Shoe Group)
- ☐ Cruyff Sports
- ☐ Ecco
- ☐ Fred de la Bretoniere
- ☐ Geox
- ☐ Invito
- ☐ Kickers
- ☐ Scapino
- ☐ Tango
- ☐ Timberland
- ☐ Van Bommel
- ☐ Van Haren (Deichmann Group)
- ☐ Van Lier
- ☐ Wolky
- ☐ Schoenenreus (European Retail Shoe Company)
- ☐ Macintosh Retail Group
- ☐ Internationale Deichmann
- ☐ ANWR (Aniston Nord West Ring)
- ☐ Hengst Footwear
- ☐ Promodes
- ☐ Bata

Het hoofddoel van het onderzoek was het in kaart brengen van het inkoopbeleid van bovenstaande schoenenbedrijven, hierbij lag de focus niet alleen op kinderarbeid maar werd ook gekeken naar het bredere beleid voor maatschappelijk verantwoord ondernemen (MVO). Alle genoemde bedrijven werd in het najaar van 2011 gevraagd een bedrijfsenquête in te vullen waarin vragen stonden die specifiek gericht waren op het kinderarbeid- en MVO-beleid.

Het eerste onderdeel van de vragenlijst ging over de algemene bedrijfsgegevens, de landen waar het bedrijf leer en schoenen vandaan haalt en welke algemene MVO-standaarden het schoenenbedrijf hanteert. Het tweede deel richtte zich op specifieke aspecten van sociaal, milieu en economisch beleid. Hierin werd onder andere gevraagd naar beleid gericht op kinderarbeid en het onderzoek naar de inschatting van risico's op kinderarbeid in hun toeleveringsketen van leren schoenen. De schoenenbedrijven zijn per e-mail en telefoon benaderd. In eerste instantie werd er contact opgenomen met de MVO-afdeling van de bedrijven, of als deze ontbrak met een inkoper van schoenen. In een aantal gevallen was het niet mogelijk om een specifieke persoon te benaderen. Dit kwam omdat er geen specifieke verantwoordelijke gevonden kon worden of omdat het bedrijf in kwestie niet wilde dat we deze persoon direct zouden benaderen. In zulke gevallen werd de vragenlijst opgestuurd naar een algemeen bedrijfsemailadres. Met enkele bedrijven was telefonisch contact en werden de antwoorden op de vragenlijst mondeling toegelicht.

Uit het onderzoek kwam naar voren dat contact krijgen met deze bedrijven moeilijk is. Er was slechts bij enkele bedrijven sprake van een MVO-afdeling of een publiekelijk inzichtelijk MVO-beleid. Uit de respons is op te maken dat er weinig transparantie is wat betreft het inkoopbeleid van schoenenbedrijven. Twee van de 21 benaderde bedrijven, Van Haren (Deichmann groep) en Timberland, reageerden op de vragenlijst. Deze tweede bedrijven hanteren allebei een specifiek MVO-beleid met daarin aandacht voor kinderarbeid in de keten. Als aanvulling op het door SOMO uitgevoerde onderzoek is er vervolgonderzoek gedaan door Stop Kinderarbeid waarmee de organisatie rond de verschijning van dit rapport zelf naar buiten komt.

Waar de Schoen Wringt

Kinderarbeid in de Productie van Leren Merkschoenen

In dit onderzoek in opdracht van de campagne 'Stop Kinderarbeid – School, de beste werkplaats' is de productieketen van en de internationale handel in leren schoenen in kaart gebracht. De centrale vraag van het onderzoek was of er kinderarbeid voorkomt in de productie van merkschoenen voor de Europese markt.

Nederlanders lopen op leren schoenen die vooral in ontwikkelingslanden zijn gemaakt. Ook leren merkschoenen worden veelal in landen zoals China, Vietnam, India of Indonesië gemaakt. Uit verschillende bronnen komen aanwijzingen naar voren dat er in deze landen soms kinderhanden te pas komen aan de productie van leren schoenen. Om een beter en actueler beeld te krijgen van het probleem is veldonderzoek uitgevoerd in India, één van de belangrijkste producenten voor de Nederlandse markt en de wereldmarkt. Hieruit bleek duidelijk dat kinderen een rol spelen in de productie van leren schoenen voor de export en ook die van bekende internationale merken voor de Europese markt. De kinderen werken voornamelijk in kleine werkplaatsen die productiewerk uitvoeren dat aan hen is uitbesteed door grote schoenenbedrijven die produceren voor de exportmarkt.

Slechts twee van de 21 onderzochte merkschoenenbedrijven op de Nederlandse markt hebben een publiekelijk beschikbaar beleid dat aandacht besteedt aan kinderarbeid in de waardeketen van leren schoenen.

